

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA PSIHOLOGIJU

DIPLOMSKI RAD

ODNOS MASKULINOSTI, FEMININOSTI TE NEKIH
SOCIODEMOGRAFSKIH VARIJABLI SA LOKUSOM KONTROLE

Mentor:
dr. sc. DRAGUTIN IVANEC

Studentica:
PETRA BRNIĆ

ZAGREB, 2002.

SAŽETAK

U ovom su istraživanju ispitivane spolne razlike u lokusu kontrole te se pokušalo utvrditi jesu li one povezane s različitom socijalizacijom muškaraca i žena u pogledu maskulinih i femininih osobina, odnosno jesu li povezane s usvojenom spolnom ulogom. Sto šest studenata i 155 studentica ispunjavalo je Bem inventar spolne uloge (BSRI) i Rotterovu skalu internalnosti/eksternalnosti (RI-E). U obzir su uzeta i neka sociodemografska obilježja (dob, materijalni status te obrazovanje oca i majke). Sudionici su na temelju medijana na skalama maskuliniteta i femininiteta BSRI-a svrstani u jednu od četiri kategorije spolne uloge: maskulinu, femininu, androginu i nediferenciranu te se gledao njihov rezultat na skali RI-E. Rezultati su pokazali da postoje spolne razlike u lokusu kontrole i to u smjeru veće ekternalnosti žena. Međutim, sudionici različite spolne uloge ne razlikuju se statistički značajno u rezultatu na skali internalnosti/eksternalnosti što znači da se veća ekternalnost žena ne može se pripisati tome da su one uglavnom usvojile žensku spolnu ulogu, a muškarci mušku. Dodatno su se maskulinitet i femininitet zadržale kao kontinuirane varijable te se, zajedno sa sociodemografskim varijablama, gledao njihov nezavisan doprinos u objašnjenju rezultata na skali RI-E. Najboljim prediktorom pokazao se spol i to u smjeru veće ekternalnosti žena. Veću ekternalnost prognozira i viši stupanj femininiteta, niži stupanj maskuliniteta i niži materijalni status, koji nije povezan sa ekternalnosti već djeluje kao supresor femininiteta i spola. Obrazovanje roditelja i dob sudionika nisu se pokazali značajnim prediktorima rezultata na skali RI-E.

Na temelju dobivenih rezultata ne može se zaključiti da se spolne razlike u lokusu mogu isključivo objasniti različitom socijalizacijom muškaraca i žena u pogledu poticanja razvoja maskulinih odnosno femininih osobina.

KLJUČNE RIJEČI: spol, spolna uloga, maskulinitet, femininitet, lokus kontrole, internalnost/eksternalnost, sociodemografske varijable

Sadržaj

SAŽETAK.....	2
1. UVOD.....	4
1.1. SPOLNA ULOGA.....	4
1.2. TEORIJE RAZVOJA SPOLNE ULOGE.....	5
1.2.1. PSIHOANALITIČKA TEORIJA.....	5
1.2.2. TEORIJA SOCIJALNOG UČENJA.....	6
1.2.3. KOGNITIVNO-RAZVOJNA TEORIJA.....	7
1.2.4. TEORIJA SPOLNE SHEME	8
1.3. BIPOLARNA I DUALISTIČKA KONCEPCIJA MASKULINOSTI I FEMININOSTI.....	9
1.3.1. MODEL ANDROGINOSTI.....	11
1.3.2. MODEL MASKULINOSTI.....	12
1.3.3. DIFERENCIRANI ADITIVNI MODEL ANDROGINOSTI.....	13
1.4. LOKUS KONTROLE.....	14
1.4.1. OSTALI REZULTATI ISTRAŽIVANJA LOKUSA KONTROLE.....	18
1.5. UVOD U PROBLEME ISTRAŽIVANJA.....	19
2. PROBLEMI	21
3. METODA.....	22
3.1. MJERNI INSTRUMENTI.....	22
3.1.1. BEM INVENTAR SPOLNE ULOGE (BSRI).....	22
3.1.2. ROTTEROVA SKALA INTERNALNOSTI-EKSTERNALNOSTI (RI-E).....	23
3.2. SOCIODEMOGRAFSKE VARIJABLE.....	24
3.3. SUDIONICI.....	24
3.4. POSTUPAK.....	24
4. REZULTATI I RASPRAVA.....	25
4.1. MASKULINOST, FEMININOST I SPOLNA ULOGA.....	25
4.1.1. REZULTATI NA SKALAMA BSRI	25
4.1.2. ZASTUPLJENOST SUDIONIKA U POJEDINIM KATEGORIJAMA SPOLNE ULOGE	26
4.1.3. POVEZANOST IZMEĐU SKALA MASKULINOSTI I FEMININOSTI.....	29
4.2. ODNOS IZMEĐU SPOLA, SPOLNE ULOGE I LOKUSA KONTROLE.....	30
4.3. POVEZANOST SKALE RI-E SA SKALAMA BSRI I SOCIODEMOGRAFSKIM VARIJABLAMA	35
5. ZAKLJUČAK.....	43
6. LITERATURA.....	44
7. PRILOZI.....	50

1. UVOD

1.1. SPOLNA ULOGA

Spol je zasigurno jedan od ključnih elemenata u životu pojedinca jer se proteže kroz svaku domenu njegovog iskustva. Društvo pred muškarce i žene postavlja različite zahtjeve u pogledu dužnosti i obaveza, ali i različita očekivanja o tome kako bi se muškarac ili žena trebali ponašati, koje bi interese, stavove i osobine ličnosti trebali imati. Tako se u tradicionalnom društvu od muškarca očekuje da uzdržava obitelj, bude neovisan, samopouzdan, asertivan, da ne pokazuje emocije i sl., a od žene da se brine o domaćinstvu, odgaja djecu, bude pažljiva prema drugima, uredna, obzirna, suosjećajna i sl. Taj skup očekivanja o tome što je prikladno za svaki spol naziva se *spolnom ulogom*.

Spolna se uloga usvaja kroz socijalizaciju. Već prilikom rođenja djeteta dobiva muško ili žensko ime, oblače ga u mušku ili žensku odjeću, obraćaju mu se u muškom ili ženskom rodu. Kako odrasta, dijete razvija spolni identitet odnosno svijest o tome je li muško ili žensko, te uči ponašanja koja se uz taj spol vežu. Proces kojim dijete stječe i vrednuje spolno prikladna ponašanja, odnosno usvaja svoju spolnu ulogu naziva se spolno tipiziranje (Papalia i Olds, 1992).

Koja su to ponašanja i osobine prikladne za koji spol razlikuje se od društva do društva, ali i od jednog do drugog povijesnog razdoblja. Antropološka istraživanja Margaret Mead (1935; prema Smiljanić, 1985) pokazala su da ono što se u jednom društvu smatra tipično muškim ili ženskim, odnosno maskulinim ili femininim ne mora se takvim smatrati i u nekom drugom društvu. U određenim društvima vrednuju se određena ponašanja, čime se djelomično određuje i sadržaj socijalizacije, odnosno koja će se ponašanja i osobine razvijati. Prema tome, i preko spolne uloge kao jedinice socijalizacije društvo također utječe na formiranje ličnosti pojedinca.

Razlikovanje muške i ženske uloge proizlazi, osim iz biološke, i iz različite socioekonomske funkcije koju su muškarci i žene imali kroz povijest. Uz rađanje, ženina osnovna funkcija je oduvijek bila odgajanje djece i vođenje domaćinstva, dok je muškarčeva bila uzdržavanje obitelji. Takva je podjela dužnosti nekada bila nužna za preživljavanje čitave zajednice pa je bilo potrebno da se kod pripadnika razvijaju osobine koje će im omogućiti uspješno obavljanje tih dužnosti. Iz tog razloga djevojčice su se odgajale da budu savjesne, brižljive i poslušne, a dječaci da budu samopouzdani, dominantni i da teže k postignuću.

Danas, u izmijenjenim ekonomskim uvjetima, takva podjela nije više svrsishodna budući da privređivati mogu oba spola, neovisno o fizičkoj snazi. Međutim, u društvu i dalje postoji stereotipno gledanje na spolne uloge što rezultira drugačijim obrascima odgoja dječaka i djevojčica (Block, 1973; Papalia & Olds, 1992).

1.2. TEORIJE RAZVOJA SPOLNE ULOGE

Teorije razvoja spolnih uloga nastale su u okviru različitih teoretskih pravaca te se međusobno podosta razlikuju. Međutim, svaka od njih dala je značajan doprinos razumijevanju načina na koji djeca usvajaju spolno prikladna ponašanja i osobine i razvijaju vlastiti spolni identitet. Najutjecajnije među njima su (prema Bem, 1981; Papalia & Olds, 1992):

1. Psihoanalitička teorija
2. Teorija socijalnog učenja (Bandura, 1966; Mischel, 1970; prema Bem, 1981)
3. Kognitivno-razvojna teorija (Kohlberg, 1966; prema Papalia & Olds, 1992)
4. Teorija spolne sheme (Bem, 1981)

1.2.1. PSIHOANALITIČKA TEORIJA

Usvajanje spolne uloge Freud objašnjava u okviru svoje psihoseksualne teorije razvoja ličnosti. Prema toj teoriji, dijete usvaja spolnu ulogu u falusnoj fazi tj. između treće i šeste godine života. U toj fazi, središte libidalne energije smješta se u području genitalija te se dijete počinje interesirati za anatomske razlike između muškaraca i žena.

Kod dječaka se javlja Edipov kompleks odnosno nesvjesna želja da bude s majkom i da zauzme očevu mjesto. Radi toga dječak razvija konfliktne osjećaje prema ocu: voli ga, ali osjeća neprijateljstvo prema njemu jer ga doživljava kao suparnika. Opaža da djevojčice nemaju penis te zaključuje da su one bile dječaci koji su radi takvih misli kažnjeni kastracijom. Da se razriješi straha od kastracije, potiskuje svoju želju za majkom i počinje se identificirati s ocem. Usvaja očeva ponašanja, osobine i stavove te na taj način prihvaća mušku spolnu ulogu i razvija vlastiti spolni identitet.

Paralelno, kod djevojčica se javlja Elektrin kompleks, koji uključuje nesvjesnu želju za posjedovanjem oca i rivalstvo s majkom. Po Freudu, želja za ocem javlja se zbog zavisti

na penisu, odnosno želje da se ima penis. Djevojčica otkriva da dječaci također imaju penis i zaključuje da ga je i ona jednom imala, ali ga je izgubila. Za to okrivljuje majku. Kad shvati da ga nikada neće ni imati, potiskuje svoju želju za posjedovanjem oca i počinje se identificirati s majkom. Na taj način usvaja žensku spolnu ulogu što se, prema autoru, očituje u želji za majčinstvom.

Teoriju je teško empirijski provjeriti, a provedena istraživanja nisu potvrdila njene postavke. Ipak, pojam identifikacije izvršio je velik utjecaj na teorije koje su joj slijedile.

1.2.2. TEORIJA SOCIJALNOG UČENJA

Prema teoriji socijalnog učenja, dijete usvaja spolno prikladna ponašanja na isti način kao i ostala ponašanja: učenjem putem neposrednog potkrepljivanja i učenjem po modelu.

Roditelji i druge osobe iz djetetove okoline nagrađuju ponašanja koja smatraju da su u skladu s njegovim spolom, a kažnjavaju ona koja nisu. Dijete na taj način uči razlikovati spolno prikladno od neprikladnog ponašanja. Ponašanje koje je bilo potkrepljeno u određenoj situaciji zatim se generalizira na ostale slične situacije. Ako se neko ponašanje konzistentno nagrađuje, ono se internalizira: zadržava se iako potkrepljenje izostane. Internalizirana spolna uloga tada postaje djetetov vlastiti unutarnji standard prema kojemu će se ponašati.

Drugi važan način na koji dijete usvaja spolno tipizirana ponašanja je učenje po modelu. Takvo učenje sastoji se u tome da dijete opaža ponašanje neke osobe iz svoje okoline i posljedice koje to ponašanje izaziva. Pritom, dijete istovremeno ne oponaša osobu te nije potkrepljeno, već se učenje odvija na simboličkom planu. U takvu vrstu učenja uključena su četiri procesa:

- procesi pažnje: dijete usmjerava pažnju prema nekoj osobi na temelju nekih svojih karakteristika, ali i karakteristika same osobe. Prema teoriji, dijete najčešće bira roditelja istog spola zbog toga što mu je fizički sličniji.

- procesi pamćenja: da bi se neko ponašanje pojavilo u budućnosti, potrebno je opaženo zapamtiti. Veliku ulogu tu igra djetetov kognitivni razvoj jer se složenija ponašanja, kao što su spolne uloge, ne mogu zapamtiti samo na predodžbenom planu, već ih je potrebno kodirati verbalno i simbolički.

- procesi reprodukcije: za izvođenje ponašanja, u repertoaru djetetovog ponašanja moraju postojati neke komponente novog ponašanja. Budući da se učenje odvija na

simboličkom planu, bez vježbe, potrebno je samoregulacijom uskladiti izvedbu sa simboličkom reprezentacijom.

- procesi motivacije: dok se učenje ponašanja odvija i bez potkrepljenja, za njegovu izvedbu je ono nužno. Opažajući model koji je potkrepljen za određeno ponašanje, dijete stvara očekivanja da će i samo biti potkrepljeno za takvo ponašanje.

Prema teoriji socijalnog učenja, identifikacija je rezultat promatranja i neposrednog oponašanja modela (imitacije).

1.2.3. KOGNITIVNO-RAZVOJNA TEORIJA

Kognitivno razvojna teorija naglašava da centralnu ulogu u razvoju spolnog identiteta i spolne uloge ima kognitivni razvoj. Prema Kohlbergu, dijete treba steći određenu svjesnost i razumijevanje spola prije nego što će njegova socijalna iskustva utjecati na njega. Za razliku od prethodne dvije teorije, dijete je aktivan sudionik u razvoju svog spolnog identiteta i uloge koja se uz taj identitet veže. Ono ne ovisi o odraslima kao izvoru nagrada i kazni već aktivno selekcionira i organizira informacije iz svoje okoline. Razvoj spolnog identiteta teče u nekoliko faza koje su povezane s djetetovim uzrastom.

Do druge godine života dijete je naučilo naziv svog spola, međutim taj naziv za njega nema neko posebno značenje. Tek u dobi od tri godine ono postaje svjesno da je muško ili žensko, odnosno razvija spolni identitet. Naziv spola počinje generalizirati na osobe oko sebe, svrstavajući ih u muškarce ili žene. Međutim, kao kriterij uzima vanjske, promjenjive karakteristike kao što su odjeća i frizura, smatrajući da se promjenom tih karakteristika mijenja i spol osobe. U dobi od četiri godine javlja se spolna stabilnost - shvaćanje da se spol ne može promijeniti i da ostaje za čitav život. Dječaci vjeruju da će postati muškarci, a djevojčice žene. Do šeste godine dijete počinje shvaćati da spol osobe ostaje uvijek isti bez obzira na vanjske promjene u izgledu i aktivnostima (konstantnost spola).

Tek nakon što je usvojilo pojam konstantnosti spola, dijete počinje usvajati ponašanja koja su u skladu s njegovom spolnom ulogom, tako da promatra ponašanja muškarca i žena iz svoje okoline. Prema Kohlbergu, dijete ne razvija preferencije prema spolno tipičnim ponašanjima zbog toga što će biti nagrađeno, nego zato što je takvo ponašanje u skladu s njegovom kategorizacijom sebe kao osobe muškog ili ženskog spola.

Nadalje, kognitivno razvojna teorija predviđa da spolni stereotipi, koji se javljaju već kod trogodišnjaka, postaju manje rigidni nakon sedme godine kada dijete usvaja pojam konstantnosti spola i ulazi u fazu konkretnih operacija.

Istraživanja su potvrdila vezu između shvaćanja pojma spola i kognitivnog razvoja međutim, ponašanje u skladu sa spolnom ulogom javlja se i prije pojave spolne konstantnosti. Također, potvrđeno je da poimanje spolne uloge, koje je tradicionalno u ranoj adolescenciji, u srednjoj adolescenciji postaje fleksibilnije, ali više kod djevojčica nego kod dječaka (Huston i Alvarez 1990; prema Jackson, 1998). Istraživanja spolnih stereotipa u području zanimanja na djeci u vrtiću te djeci u trećem i šestom razredu osnovne škole djelomično su potvrdila postavke kognitivno razvojne teorije: u situaciji procjenjivanja prikladnosti određenih zanimanja za muškarce i žene, najmlađa djeca davala su najstereotipnije procjene, ali kad su trebala navesti vlastite aspiracije, sva su djeca navodila zanimanja koja su stereotipno vezana uz njihov spol (O'Keefe i Hyde, 1983; prema Helwig, 1998).

1.2.4. TEORIJA SPOLNE SHEME

Teorija spolne sheme ujedinjuje neke postavke kognitivno-razvoje teorije i teorije socijalnog učenja. Polazi od koncepta kognitivnih shema koje predstavljaju mentalne strukture pomoću kojih ljudi organiziraju i interpretiraju informacije iz svoje okoline. Podražaji iz okoline povezuju se u mreže asocijacija koje zatim vode percepciju i olakšavaju obradu novih podražaja. Shematskim procesiranjem informacije koje su relevantne za shemu brže se percipiraju, pamte i organiziraju u kategorije. Spremnost osobe da obrađuje informacije u skladu s jednom određenom shemom ovisi o kognitivnoj dostupnosti te sheme. Sheme koje se češće koriste lakše se i pobuđuju čime se povećava vjerojatnost da će se i u buduće koristiti.

Prema teoriji spolne sheme, spolno tipično ponašanje rezultat je generalizirane spremnosti da se informacije procesiraju u terminima spola, odnosno asocijacija vezanih uz spol. Naime, na temelju razlika u nekim vanjskim obilježjima muškaraca i žena dijete razvija shemu spola. Kroz proces spolnog tipiziranja ta se shema učvršćuje i proširuje, te počinje obuhvaćati i suptilnije razlike kao što su npr. igre, način govora, reakcije, osobine, aktivnosti i sl. Dijete tako usvaja društvenu shemu spola: što u terminima ponašanja i osobina čini muškarca, a što ženu. Osim što uči koje su karakteristike povezane s kojim spolom, dijete uči i da te karakteristike povezuje sa samim sobom, te se i samo počinje vrednovati u terminima

sheme. Da bi zadržalo pozitivnu sliku o sebi, iz širokog raspona ponašanja bira samo ona koja su u skladu sa shemom, te na taj način postaje spolno tipizirano. Društvena shema spola postaje djetetov internalizirani motivacijski faktor koji ga potiče da se ponaša u skladu s njom.

Prema ovoj teoriji, spolno tipizirani pojedinci ne razlikuju se od ostalih po stupnju u kojem posjeduju maskuline ili feminine karakteristike, već po tome što su njihovo samopoimanje i ponašanja organizirani na temelju spola. Interindividualne razlike proizlaze iz različite socijalizacije: okolina u kojoj je izražena dihotomija muško-žensko poticatelj i spolno shematično procesiranje.

1.3. BIPOLARNA I DUALISTIČKA KONCEPCIJA MASKULINOSTI I FEMININOSTI

Koncept maskuliniteta i femininosti kao globalnih dimenzija ličnosti koje predstavljaju psihološku "muškost" i "ženskost" neke osobe u psihologiju su uveli Terman i Miles 30-ih godina prošlog stoljeća, koji su ujedno i konstruirali prvu skalu za mjerenje tih konstrukata. Polazeći od pretpostavke da su muškarci i žene suprotnosti, odnosno da "što je muško, nije žensko" i obratno, razvili su koncepciju maskuliniteta i femininosti kao suprotnih krajeva jedne dimenzije. Osoba je, prema tome, manje ili više feminin odnosno maskulin, nikako oboje. U skladu s takvom koncepcijom, prve skale maskuliniteta-femininosti sastojale su se od čestica za koje je utvrđeno da razlikuju muškarce od žena. Čestice su predstavljale pitanja i tvrdnje o stavovima, interesima, emocijama, osobinama ličnosti i tipičnim načinima reagiranja. Jedan je smjer odgovora upućivao na maskulinitet, a drugi na femininost. Položaj osobe na kontinuumu određivao se jednostavnim zbrajanjem odgovora. Primjer tako konstruirane M-F skale je skala maskuliniteta-femininosti iz Minnesota multifaznog inventara ličnosti (MMPI, Hathaway i McKinley, 1943).

Iako se ovakvim bipolarnim shvaćanjem nije izričito zagovarala biološka uvjetovanost maskuliniteta i femininosti, smatralo se da je femininost normalna kod žena, a maskulinitet kod muškaraca (prema Pervin, 1990). Inverzija se smatrala znakom psihopatologije. Ovakav model odnosa spolne uloge i psihološkog zdravlja naziva se modelom kongruencije jer pretpostavlja da su psihološko zdravlje i opća prilagodba pojedinca povezane s podudarnošću (kongruentnošću) njegove spolne uloge i biološkog spola.

Terman-Milesov pristup pretrpio je niz kritika. Rezultati istraživanja pokazali su da je valjanost većine tih skala upitna. Pretpostavka o maskulinitetu i femininosti kao homogenim

globalnim kategorijama nije se pokazala točnom: korelacije među subskalama bile su najčešće niske, a faktorske analize upitnika pokazale da je njihova struktura mnogo složenija od jednodimenzionalne. Zbog načina konstrukcije skala i računanja ukupnog rezultata nije bilo moguće provjeriti postavku o maskulinitetu i femininosti kao suprotnostima (Constantinople, 1973; prema Pervin, 1990). Osim toga, 1974. godine Maccoby i Jacklin (prema Deaux, 1985) objavljuju rad u kojem daju pregled rezultata velikog broja istraživanja spolnih razlika i zaključuju o postojanju konzistentnih razlika u svega četiri domene: verbalnim, matematičkim i spacijalnim sposobnostima te agresivnosti. Ipak, glavni nedostatak bipolarnog pristupa bio je nepostojanje teorijske podloge kojom bi se objasnile dobivene razlike.

Početak sedamdesetih bipolarno se shvaćanje napušta, a javlja se nova, dvodimenzionalna koncepcija maskuliniteta i femininosti. Prema toj koncepciji, maskulinitet i femininitet predstavljaju dva nezavisna konstrukta što znači osoba može istovremeno posjedovati i maskuline i feminine osobine. Dualističko shvaćanje temelji se na dihotomiji instrumentalnost-ekspresivnost koju predlažu Parsons i Bales (1955; prema Bem, 1974; Spence, Helmreich & Stapp, 1975). Naime, povijesno i međukulturalno žensku spolnu ulogu karakteriziraju ekspresivne osobine kao što su npr. toplina i suosjećanje, dok mušku karakteriziraju instrumentalne osobine kao što su npr. asertivnost, agresivnost i nezavisnost. Bakan (1966; prema Block, 1973; Spence, Helmreich & Stapp, 1975) te osobine dovodi u vezu s maskulinošću i femininošću i smatra da one mogu biti nezavisno razvijene kod oba spola. Za razliku od bipolarnog pristupa koji je bio orijentiran na razlike među spolovima, novi, dualistički pristup, polazi od sociokulturalne definicije spolnih uloga kao skupa karakteristika koje društvo smatra poželjnima za muškarce, odnosno za žene. Takva definicija temelji se na pretpostavci da ta očekivanja, koja se odražavaju u društvenim vrijednostima, utječu kako na razvoj ličnosti tako i na samopoimanje (Spence, Helmreich i Stapp, 1975).

Mjerni instrumenti koji su nastali u okviru ovog pristupa sastoje se od čestica koje predstavljaju osobine ličnosti koje se stereotipno asociraju uz muškarce, odnosno žene. Najpoznatiji i danas najviše korišteni su Bem inventar spolne uloge (BSRI-Bem Sex-Role Inventory; Bem, 1974) i Upitnik osobina ličnosti (PAQ-Personal Attributes Questionnaire; Spence, Helmreich i Stapp, 1975). Ovim je instrumentima omogućena nezavisna procjena stupnja maskuliniteta i femininosti pojedinca budući da se sastoje od skala koje su međusobno ortogonalne.

Empirijske provjere ovog pristupa pokazale su da su korelacije između skala maskuliniteta i femininosti BSRI-a i PAQ-a najčešće niske i neznajne, međutim u

istraživanjima se dobiva cijeli raspon korelacija (od -0.42 do 0.47) ovisno o korištenom instrumentu i spolnom sastavu uzorka (Pervin, 1990). Istraživanje spolnih stereotipa 30 nacija koje su proveli Williams i Best (1982; prema Deaux, 1985) dokazalo je kros-kulturalno povezivanje instrumentalnih osobina uz muški, a ekspresivnih uz ženski spol. Međutim, kako sama Spence naglašava, ti se setovi osobina ne mogu smatrati mjerom mnogo šireg konstrukta maskulnosti i femininosti (Spence i Helmreich, 1981). Maskulnost i femininost su višedimenzionalni koncepti koji, osim osobina ličnosti uključuju i druge fenomene kao što su npr. spolno vezani stavovi, interesi, preferencije i ponašanja, koji ne moraju uvijek biti međusobno povezani.

Bez obzira na upućene kritike, dvodimenzionalna koncepcija potakla je niz istraživanja, od kojih su najbrojnija ona kojima se želio utvrditi odnos ovako definiranih maskulnosti i femininosti s nekim indikatorima psihološkog zdravlja. Ta su istraživanja rezultirala nastankom tri teorijska modela o odnosu maskulnosti i femininosti i psihološkog zdravlja:

1. Model androgenosti
2. Model maskulnosti
3. Diferencirani aditivni model androgenosti

1.3.1. MODEL ANDROGINOSTI

Prema ovom modelu, i maskulnost i femininost pozitivno doprinose psihološkom zdravlju. Prema tome, psihološki su najzdravije androgine osobe tj. one osobe koje istovremeno posjeduju i maskuline i feminine osobine. Dvije su varijante ovog modela: interaktivni model, prema kojem je androgenosti koncipirana kao interakcijski efekt maskulnosti i femininosti (Bem, 1974) i aditivni model, prema kojem androgenost ne predstavlja poseban konstrukt, već samo istovremeno posjedovanje maskulinih i femininih osobina u visokoj mjeri (Spence, Helmreich i Stapp, 1975).

Za razliku od Termans i Milesa, Bem (1975) smatra da su tradicionalne feminine i maskuline uloge ograničavajuće jer ne omogućuju pojedincu da se prilagodi specifičnim zahtjevima okoline. Za razliku od spolno tipiziranog pojedinca, androgini pojedinac posjeduje u jednakoj mjeri i maskuline i feminine osobine te, budući da nijedan set osobina ne dominira, može jednako spremno reagirati i maskulino i feminino, ovisno o zahtjevima određene

situacije. Zahvaljujući toj fleksibilnosti, Bem pretpostavlja bolju psihološku prilagođenost takvih pojedinaca u odnosu na one spolno tipizirane (feminine žene i maskulini muškarci). U svom istraživanju na temelju razlike između rezultata na skalama maskulnosti i femininosti BSRI-a ispitanike svrstava u tri kategorije: maskulini, feminini i androgini i potvrđuje najveću fleksibilnost u ponašanju androginih (Bem, 1975).

Međutim, Spence i suradnici (Spence, Helmreich i Stapp, 1975) na temelju medijana na svakoj skali dijele ispitanike u četiri kategorije: niska M-niska F, niska M-visoka F, visoka M-niska F, visoka M-visoka F te utvrđuju da se četiri skupine međusobno statistički značajno razlikuju u samopoštovanju. Najviše samopoštovanje imaju ispitanici čiji se rezultat nalazi iznad medijana obje skale, dok najniže imaju oni čiji se rezultat nalazi ispod medijana obje skale. Zato predlažu redefiniciju androginiteta kao posjedovanje maskulinih i femininih osobina u visokoj mjeri, što znači da je moguće identificirati četiri različite spolne uloge*: maskulinu, femininu, androginu i nediferenciranu. Bem (1977) potvrđuje te nalaze i podjela po medijanu postaje standardni obrazac za klasifikaciju ispitanika.

1.3.2. MODEL MASKULINOSTI

Istraživanja koja su slijedila samo su djelomično potvrdila postavku o androginitetu kao najpoželjnijem statusu. Meta-analiza Taylora i Hulla (1982) pokazuje da su i maskulnost i femininost pozitivno povezane s mjerama psihološkog zdravlja, međutim, nalazi su konzistentniji za maskulnost. Osim toga, maskulnost je s tim mjerama jače povezana. Slične rezultate dobivaju Bassoff i Glass (1982) i Whitley (1983, 1984; prema Marušić i Bratko, 1998), te na temelju toga autori zaključuju da je maskulnost, a ne androginitet ta koja pozitivno doprinosi psihološkom zdravlju. Kao objašnjenje takvih nalaza navode da se maskuline karakteristike u društvu više cijene te izazivaju više socijalnih nagrada u svakodnevnom životu. Long (1986), u istraživanju gdje ispituje odnos samopoštovanja, maskulnosti i femininosti na različitim skupinama žena (zaposlene žene, žrtve obiteljskog nasilja, studentice i klijentice centra za psihološku pomoć) dobiva da je maskulnost značajan

* Spolna uloga, kao i svaka druga socijalna uloga, osim osobina ličnosti obuhvaća i ponašanja, stavove, interese vrijednosti, obaveze i dužnosti. Međutim, većina istraživača na tom području ograničila se na samo jedan njen aspekt, a to su osobine ličnosti. Rezultat toga je da se u literaturi pod pojmom spolna uloga najčešće podrazumijevaju osobine ličnosti koje se u određenom društvu smatraju prikladnima za pojedini spol (nešto rjeđe, na engleskom govornom području susreću se i termini poput *gender-role traits* i *gender-role orientation*), te će se i u ovom radu taj termin koristiti u istom značenju.

prediktor samopoštovanja za sve četiri skupine, dok se femininost nije pokazala značajnim prediktorom ni u jednoj skupini. Ramanaiah i sur. (1995) u istraživanju odnosa spolne uloge i zadovoljstva životom potvrđuju hipotezu o androgenosti kao najpoželjnijem statusu, ali samo kod muškaraca. Kod žena, najzadovoljnije životom su androgine i maskuline žene, međutim te se dvije skupine ne razlikuju statistički značajno, što više govori u prilog modelu maskulnosti.

1.3.3. DIFERENCIRANI ADITIVNI MODEL ANDROGINOSTI

Marsh (1987; prema Korabik, 2000) pokušava alternativno objasniti dobivene rezultate i predlaže diferencirani aditivni model androgenosti. Prema tom modelu, maskulnost i femininost su povezane s različitim ishodima: maskulnost je prediktivnija za varijable u instrumentalnoj, odnosno zadatku orijentiranoj domeni, dok je femininost povezana s varijablama koje spadaju u interpersonalnu domenu. Koristeći multidimenzionalne mjere samopoimanja Marsh i Byrne (1991; prema Korabik, 2000) potvrđuju postavku modela: dobivaju jaku pozitivnu povezanost između femininosti i onih aspekta samopoimanja koji se tiču međuljudskih odnosa. Na temelju toga autori zaključuju da femininost nije povezana sa samopoštovanjem jer je ono operacionalizirano na instrumentalan način. Ward (2000) u svom istraživanju u kojem također koristi multidimenzionalne mjere samopoimanja dobiva da i maskulnosti i femininosti značajno doprinose kako osobnom tako i društvenom aspektu samopoimanja. U drugom istraživanju ispituje samoprihvatanje, međutim dobiva značajan efekt samo maskulnosti.

Pregled literature koji daje Hegelson (1994; prema Korabik, 2000) pokazuje da je maskulnost najjače povezana s indikatorima psihološkog zdravlja (visoko samopoštovanje, niske razine depresije i anksioznosti), dok je femininost najjače povezana s faktorima koji utječu na zadovoljstvo međuljudskim odnosima (npr. većom društvenošću, dobivanjem podrške od strane bračnog partnera i traženjem socijalne podrške općenito).

Istraživanja koja su se bavila odnosom maskulnosti i femininosti s temeljnim dimenzijama ličnosti u okviru Eysenckovog modela ličnosti pokazala su da je maskulnost negativno povezana s dimenzijom neuroticizma, a pozitivno s ekstraverzijom (prema Marušić i Bratko, 1998). Pei-Hui i Ward (1994) navode slične rezultate: koristeći metodu podjele po medijanu dobivaju značajan glavni efekt maskulnosti i kod ekstraverzije i kod neuroticizma.

Ispitanici s visokim rezultatom na skali maskuliniteta su ekstravertiraniji i manje neurotični od onih s niskim rezultatom na toj skali. Značajan efekt femininosti, kao ni interakcija nisu dobiveni ni na jednoj dimenziji. Povezanost maskuliniteta i femininosti sa faktorima Big-five modela ličnosti nešto je manje istražena. U istraživanju koje su proveli Marušić i Bratko (1998) maskulinitet pokazuje najjaču pozitivnu povezanost s ekstraverzijom, a negativnu s neuroticizmom, dok je femininitet pozitivno povezana sa faktorom ugodnosti. Ramanaiah i Detwiler (1992; prema Marušić i Bratko, 1998) dijele ispitanike u četiri kategorije spolne uloge i nalaze da androgini postižu najviše rezultate na ekstraverziji i savjesnosti, a zajedno s maskulinima, postižu i niže rezultate od femininih i nediferenciranih na neuroticizmu. Osim toga, androgini i feminini postižu najviše rezultate na faktorima ugodnosti i otvorenosti za iskustva (intelektu). I ovi rezultati podržavaju diferencirani aditivni model androginiteta budući da i maskulinitet i femininitet pokazuju najveću povezanost s onim varijablama s kojima su i teoretski povezane. Lippa (1991; prema Lippa, 1998) npr. smatra da maskulinitet i femininitet ne predstavljaju posebne konstrukte ličnosti, već su dio širih domena ličnosti koje pokriva pet-faktorski model.

Iz svega navedenog može se zaključiti kako socijaliziranje pojedinca na način da usvoji samo određene osobine može imati značajan utjecaj na to kako će funkcionirati u različitim aspektima života. Odgoj kojim se potiče usvajanje i "ženskih" i "muških" osobina doprinosi cjelovitijem razvoju osobe, čime se postavljaju temelji za njeno efikasnije nošenje sa specifičnim zahtjevima raznolikih životnih situacija.

1.4. LOKUS KONTROLE

Jedan od važnih aspekata funkcioniranja je svakako i način na koji odabiremo u koje aktivnosti ćemo se "upuštati" i na koji način, a samim tim i koliko ćemo u njima uspjeti. Zašto se neki ljudi hvataju ukoštac sa životnim neprilikama dok su drugi pred njima bespomoćni i ne poduzimaju ništa da bi riješili svoje probleme pokušao je objasniti Rotter (1954; prema Rotter, 1975) pomoću svog konstrukta lokusa kontrole.

Rotter smatra da se ljudi razlikuju po tendenciji da događaje u svom životu percipiraju kao posljedice vlastitih akcija, odnosno kao posljedice nekih vanjskih faktora koji su izvan njihove kontrole. Drugim riječima, ljudi se, prema njemu, razlikuju u stupnju u kojem vjeruju da imaju kontrolu nad vlastitim životom.

Koncept je nastao u okviru njegove teorije socijalnog učenja koja objedinjuje neke postavke S-R teorija s jedne strane i kognitivnih teorija s druge. Autor smatra da je za razumijevanje ponašanja važno poznavati ne samo objektivnu prirodu situacije u kojoj se ponašanje događa, već i način na koji osoba tu situaciju percipira. Prema toj teoriji tri su klase varijabli koje određuju ponašanje:

1. očekivanja
2. vrijednost samog potkrepljenja
3. psihološka priroda situacije

Da li će se neko ponašanje u određenoj situaciji javiti ili ne ovisi o očekivanju da će to ponašanje dovesti do potkrepljenja, kao i o vrijednosti potkrepljenja. Samo očekivanje ovisi o iskustvu koje je osoba već imala u takvoj situaciji, ali i u drugim sličnim situacijama. Putem iskustva stvaraju se specifična očekivanja o potkrepljivanju određenog ponašanja u određenoj situaciji. Takva se očekivanja kasnije generaliziraju na sve situacije koje pojedinac percipira sličnima prvobitnoj situaciji. Mjera u kojoj će generalizirano očekivanje utjecati na očekivanje u nekoj specifičnoj situaciji ovisi prvenstveno o količini iskustva u toj situaciji. Prema tome, što je neka situacija novija i nejasnija veći je i utjecaj generaliziranog očekivanja.

Rotter smatra da se osobe međusobno razlikuju u svojim generaliziranim očekivanjima tj. u stupnju u kojem vjeruju da su njihova ponašanja uzrok pozitivnih i negativnih potkrepljenja. Osim što se razlikuju po iskustvu, ljudi različito percipiraju veze između podražaja i potkrepljenja, ali i sličnosti među situacijama: dvije različite situacije jedna će osoba percipirati sličnima, dok druga neće, što će imati za posljedicu različitu generalizaciju. Kao rezultat toga neke će osobe svoje uspjehe i neuspjehe pretežno pripisivati vanjskim (eksternalnim), nekontrolabilnim faktorima kao što su npr. sreća, slučaj, sudbina ili moćni drugi, dok će druge pretežno pripisivati unutrašnjim (internalnim), kontrolabilnim faktorima kao što su vlastita ponašanja, odluke i namjere. Takva će se vjerovanja zatim odražavati na procjene subjektivne vjerojatnosti uspjeha i neuspjeha u cijelom nizu situacija, što će rezultirati i različitim ponašanjem u tim situacijama. Osobe s internalnijim lokusom kontrole aktivnije će se suočavati s novim situacijama budući da smatraju da svojim ponašanjem mogu utjecati na ishod. Svako novo iskustvo djelovat će na ponašanje: ono će se mijenjati ovisno o tome da li se pokazalo adekvatnim ili ne. Nasuprot njima, osobe s eksternalnijim lokusom kontrole teže će mijenjati svoje ponašanje budući da ne vjeruju da njime mogu utjecati na vjerojatnost željenog ishoda. Prema autoru, lokus kontrole predstavlja relativno stabilnu dimenziju ličnosti čije krajeve čine ekstremna internalnost odnosno eksternalnost.

U svrhu mjerenja tog konstrukta konstruirano je više skala od kojih je najpoznatija i najčešće upotrebljavana Rotterova skala internalnosti-eksternalnosti (RI-E; Rotter's I-E Scale; Rotter, 1966; prema Lefcourt, 1976). Pri konstrukciji skale autor je želio obuhvatiti što širi raspon situacija u kojima lokus kontrole može utjecati na ponašanje, što omogućuje njenu široku primjenu. Međutim, budući da predstavlja globalnu mjeru internalnosti/eksternalnosti skala je nisko prediktivna za neke specifične situacije.

Faktorske analize koje su slijedile ubrzo nakon konstrukcije skale pokazale su da je njena struktura složenija od jednodimenzionalne, međutim većinu varijance objašnjavao je jedan generalni faktor (Rotter, 1975). Međutim, u naknadnim analizama najčešće su utvrđivana slijedeća dva faktora, odnosno vrste vjerovanja o kontroli:

- dimenzija osobne kontrole životnih zbivanja
- dimenzija mogućnosti kontrole društvenog sistema (Lefcourt, 1976; Knezović, 1981).

Hijerarhijskom faktorskom analizom Knezović (1981) je utvrdio postojanje više faktora prvog reda i jednog generalnog faktora drugog reda.

Rotter (1975) smatra da sam konstrukt lokusa kontrole jest jednodimenzionalan, međutim problem postoji u mjerenju tog konstrukta. Budući da njegova skala zahvaća širok raspon situacija autor smatra da je logično da postoji grupiranje u podklase koje će međusobno biti više povezane, a na koji će se način grupirati ovisi o samom uzorku na kojem se instrument primjenjuje, odnosno o tome koje će se situacije percipirati međusobno sličnijima. Kao argument navodi znatne varijacije u broju utvrđivanih faktora.

Međutim, zanimljivo je da različita vjerovanja o kontroli mogu u različitom smjeru utjecati na ponašanje. U svojim istraživanjima gdje je uspoređivao rezultat na I-E skali s rješavanjem različitih zadataka motorike kod kojih je ispitanik dobivao povratnu informaciju o točnosti rješavanja, Rotter (1975) je identificirao dvije skupine eksternalnih ispitanika: jedna je skupina pokazivala slične obrasce ponašanja kao internalni ispitanici tj. aktivno je nastavljala rješavati zadatke dok je druga skupina eksternalnih pokazivala određenu pasivnost. Slični rezultati dobiveni su i u istraživanju gdje su se uspoređivala eksternalna i internalna vjerovanja s postignutim rezultatom na prijemnim ispitima za fakultet, gdje je dio eksternalnih ispitanika postizao vrlo velik broj bodova, što je u suprotnosti s pretpostavkom o pasivnosti takvih ispitanika. Levenson (1973; prema Lefcourt, 1976) smatra da u pozadini takvih rezultata stoji više različitih tipova eksternalnih vjerovanja: vjerovanje u sreću, sudbinu, slučaj, vjerovanje u moćne druge i vjerovanje u mogućnost osobne kontrole ili internalnost. U skladu s tim razvija odvojene skale za mjerenje tih konstrukata i pokazuje da su povezane s različitim ponašanjima. Tako je npr. utvrdila da je skala vjerovanja u sreću, sudbinu, slučaj

negativno povezana s uključivanjem u neku političku udrugu, dok druge dvije skale nisu pokazale nikakvu povezanost. U drugom svom istraživanju obavljenom nad zatvorenicima utvrdila je povezanost između eksternalnih vjerovanja u moćne druge i čestine boravka u samici. Zatvorenici koji su postizali veliki broj bodova na toj skali šest su puta češće kažnjavani samicom od onih koji su postizali malo bodova. Istovremeno, druge dvije skale (skala vjerovanja u sreću, sudbinu, slučaj i skala vjerovanja u mogućnost osobne kontrole) nisu pokazale nikakvu povezanost s tim kriterijem.

Osim što je ustanovljeno postojanje različitih vrsta eksternalnih vjerovanja, istraživanja su pokazala da vjerovanja o kontroli variraju ovisno o situaciji. Tako netko može imati internalan lokus kad je u pitanju karijera, a eksternalan kad je u pitanju privatni život (npr. emocionalne veze). Da bi se doskočilo niskoj prediktivnoj valjanosti globalne mjere lokusa kontrole, konstruiran je čitav niz situaciono specifičnih skala koje pokrivaju različite domene života kao što su npr. međuljudski odnosi, zdravlje, akademsko postignuće, posao, brak i dr. Uz to, utvrđeno je da lokus za uspjeh i neuspjeh nisu zavisni te su povezani s različitim ponašanjima. Mischel, i sur.(1974; prema Lefcourt, 1976) utvrdili su da je internalni lokus za uspjeh prediktivan za ustrajno ulaganje napora u aktivnostima usmjerenima ka postizanju željenih ciljeva, dok je internalnost za neuspjeh bolji prediktor ponašanja usmjerenih izbjegavanju nepovoljnih posljedica.

Kritike su upućene i samom sadržaju Rotterove I-E skale koji je kulturalno specifičan i neprimjeren mlađoj i manje obrazovanoj populaciji, te nemogućnosti kontrole davanja socijalno poželjnih odgovora. Radi tih nedostataka Nowicki i Strickland (1973; prema Lefcourt) konstruirali su skalu lokusa kontrole primjerenu djeci (Locus of Control Scale for Children), a Nowicki i Duke (1974; prema Shatz, 2000) konstruirali su skalu ANS-IE (Adult Nowicki-Strickland Internal-External Control Scale) kod koje je smanjen utjecaj davanja socijalno poželjnih odgovora. Međutim, faktorska struktura tih skala još je složenija od one Rotterove. Uz to, Gurin i sur. (1969; prema Johnston, 1999) prilagodili su Rotterovu skalu ispitivanju lokusa kontrole manjinskih skupina.

Istraživanje Nadicha (1973; prema Lefcourt, 1976) pokazalo je da se globalna mjera lokusa kontrole kao što je Rotterova skala internalnosti/eksternalnosti može pokazati korisnim prediktorom kompetentnosti osobe u onim domenama koje su njoj važne. Autor je, ispitujući povezanost lokusa kontrole sa akademskim postignućem, socijalnom kompetentnošću i postignućem u sportu, tražio od ispitanika da procijene i koliko im je svako od tih postignuća važno, te dobio da je lokus povezan sa svakom od tih varijabli, međutim samo kod onih

ispitanika kojima takvo postignuće predstavlja važan cilj. Kod ostalih ispitanika nije nađena nikakva povezanost.

1.4.1. OSTALI REZULTATI ISTRAŽIVANJA LOKUSA KONTROLE

Velik je broj istraživanja posvećen ispitivanju povezanosti lokusa kontrole i drugih varijabli kao što su spol, dob, socioekonomski status, etnička pripadnost, politički stavovi, kognitivno funkcioniranje, konformizam, psihološko zdravlje i dr. (Lefcourt).

Početna istraživanja vršila su se u domeni kognitivnog funkcioniranja. Utvrđeno je da su internalniji ispitanici aktivniji pri traženju novih informacija u nejasnim i dvosmislenim situacijama te da efikasnije procesiraju informacije. Također, internalniji ispitanici postižu bolje rezultate pri ispitivanju namjernog i slučajnog učenja (Wolk i DuCette, 1974; prema Lefcourt, 1976).

U istraživanjima utjecaja socijalnog konteksta utvrđeno je da su internalni otporniji na persuaziju, manje su pokoravaju autoritetu i manje su podložni konformiranju od eksternalnih (Lefcourt, 1976).

Rezultati istraživanja povezanosti lokusa kontrole s akademskim postignućem i ponašanjem usmjerenog ka postignuću kao što je npr. vrijeme provedeno u učenju za ispit, nisu jednoznačni. Dok je kod mlađih muških ispitanika internalniji lokus kontrole povezan s većim učinkom na testovima znanja, kod ženskih i starijih ispitanika nalazi nisu konzistentni. Rotter (1975) smatra da je jedan od razloga takvih rezultata davanje socijalno poželjnih odgovora od strane starijih ispitanika. U vezi s ponašanjem, uglavnom je pokazano da internalniji učenici i studenti ulažu više napora i ustrajniji su u aktivnostima usmjerenim na akademsko postignuće (Crandall i sur., 1962; Franklin, 1963; James, 1965; Mischel, 1974), međutim ni ti nalazi nisu konzistentni. Weiner (1972; prema Lefcourt, 1976) smatra da se takvi rezultati mogu objasniti tako da se dimenziji internalnosti/eksternalnosti doda i dimenzija stabilnosti/nestabilnosti uzroka. Dodavanjem te dimenzije pravi se razlika između internalno percipiranih uzroka uspjeha i neuspjeha koji su stabilni kao što je npr. sposobnost, a koji se ne mogu kontrolirati, i onih koji su nestabilni kao što je npr. količina uloženog truda, koje je moguće kontrolirati. Osoba koja npr. pripisuje svoje neuspjehe isključivo vlastitoj nesposobnosti neće se ni truditi učiti za ispit. Na isti način autor razlikuje eksternalno percipirane uspjehe i neuspjehe koji su rezultat stabilnih faktora kao što je npr. težina zadatka, od onih koji su rezultat nestabilnih faktora kao što su npr. povoljne ili nepovoljne okolnosti.

Prema autoru, ustrajanje usprkos neuspjehu je vjerojatnije ako osoba taj neuspjeh pripiše nestabilnom faktoru kao što su nedostatan trud i loša sreća.

Istraživanja u području psihološkog zdravlja pokazala su da je ekternalnost povezana s depresijom i anksioznošću (Lefcourt, 1976; Shatz, 2000; Hahn, 2000), nižim samopoštovanjem, lošijom prilagodbom (Long, 1986; Lu & Wu, 1998; Day, 1999; Foltz, 2000), poremećajima u prehrani (Williams, Chamove, Millar, 1990), većom agresivnošću (Oesterman, 1999), antisocijalnim ponašanjem kod adolescenata (Lengua, 2000) te općenito nižom subjektivnom dobrobiti (Baker, 1977; Brandt, 1980; Sundre, 1978; prema Diener; Klonowicz, 2001).

Istraživanja lokusa kontrole kod djece pokazala su da je viši stupanj kognitivnog razvoja povezan s većom internalnosti (Bialer, 1961; Crandall i sur., 1965; Chance, 1965; Penk, 1969; prema Lefcourt, 1976). Uz to, Chance (1965) je u svom istraživanju našao povezanost između stupnja obrazovanja majke i lokusa kontrole sina i to u smjeru veće internalnosti sinova više obrazovanih majki.

Istraživanja spolnih razlika u lokusu kontrole nisu dala jednoznačne rezultate. Iako je Rotter (1966; prema Kuther, 1998) na temelju svojih početnih istraživanja zaključio da se muškarci i žene ne razlikuju u stupnju internalnosti/eksternalnosti, neka istraživanja sugeriraju da razlika ipak postoji i to u smjeru nešto veće ekternalnosti žena (DeBrabander i Bone, 1989; Minnigerode, 1976; prema Kuther, 1998; Mwamwenda, 1995; Al-Mashaan, 2001).

1.5. UVOD U PROBLEME ISTRAŽIVANJA

Prema Crandallu (1969; prema Cooper i sur., 1981) razvoj lokusa kontrole je determiniran, osim od strane iskustva i individualne percepcije veze između podražaja i potkrepljenja, i od strane učenja o prikladnosti određenog vjerovanja u kulturi u kojoj pojedinac živi. U skladu s tim može se pretpostaviti da su spolne razlike u lokusu kontrole možda povezane s različitom socijalizacijom muškaraca i žena.

Kao što je već navedeno, u suvremenom društvu i dalje perzistira stereotipno gledanje na muškarce i žene što rezultira različitim obrascima odgoja muške i ženske djece. Kroz proces spolnog tipiziranja djevojčice usvajaju žensku spolnu ulogu, koja se ogleda u ekspresivnim osobinama kao što su poslušnost, suosjećajnost, toplina, briga za druge i sl., dok dječaci usvajaju mušku spolnu ulogu koju karakteriziraju instrumentalne osobine kao što su npr. nezavisnost, samopouzdanje, kompetitivnost, odnosno osobine koje su povezane s

aktivnim rješavanjem problema i uspostavljanjem kontrole nad okolinom. Budući da se uz samu instrumentalnost veže i očekivanje da će ona dovesti do cilja, moglo bi se očekivati da osobe koje su maskuline posjeduju i internalniji lokus kontrole.

Za razliku od muške spolne uloge, žensku spolnu ulogu karakterizira određena pasivnost, ovisnost i konformizam (Block, 1973), a to su osobine koje karakteriziraju ponašanje osoba koje su eksternalne u svojim vjerovanjima. Prema tome, moglo bi se očekivati da osobe koje su usvojile žensku spolnu ulogu, odnosno osobe koje su feminine, posjeduju i ekstrenalniji lokus kontrole.

Istraživanja koja su se bavila tim pitanjem nisu dala jednoznačne rezultate. Istraživači koji su ispitivali spolne stereotipe u pogledu lokusa kontrole pokazali su da ispitanici oba spola kad se od njih traži da odgovaraju na I-E skalu kao da su ekstremno maskulini postižu rezultate koji upućuju na izrazitu internalnost. S druge strane, kad ispitanici odgovaraju kao da su ekstremno feminini, postižu vrlo visoke rezultate u smjeru eksternalnosti (Nowicki, 1973; prema Strickland, 1980; Hochreich, 1975). Međutim, istraživanja koja su se bavila odnosom internalizirane maskuliniteta i femininiteta s lokusom kontrole pokazala su da je samo maskulinitet povezana s tim konstruktom i to u smjeru veće internalnosti maskuliniteta osoba (Zeldow i sur., 1985; prema Lu & Wu, 1998; Lengua, 2000). U kontekstu spolnih uloga, Johnson i Black (1981; prema Lu & Wu, 1998) nalaze najviši stupanj internalnosti maskuliniteta i androginiteta ispitanika. Kuther (1998) u svom istraživanju ne nalazi statistički značajnu razliku u lokusu kontrole između muškaraca i žena, međutim, nakon podjele ispitanika na temelju medijana na skalama maskuliniteta i femininiteta, kod žena nalazi najveći broj internalnih u kategoriji androginiteta, a eksternalnih u kategoriji femininiteta. Kod muškaraca ne nalazi značajnu povezanost spolne uloge i rezultata na I-E skali. Za razliku od njih, Bem (1977) i Mullis i McKinley (1989; prema Lu & Wu, 1998) u svom istraživanju ne nalaze nikakvu razliku u lokusu kontrole između osoba iz različitih kategorija spolne uloge.

Cilj je ovog istraživanja ispitati na uzorku naših studenata postoje li spolne razlike u lokusu kontrole i jesu li one povezane s različitom socijalizacijom žena i muškaraca u pogledu maskuliniteta i femininiteta osobina, odnosno jesu li povezane s usvojenom spolnom ulogom. Budući da se kategorizacijom rezultata na skalama maskuliniteta i femininiteta gubi dio informacija, a postoji i mogućnost da su maskulinitet i femininitet u različitoj mjeri povezane s lokusom kontrole, dodatno će se ispitati i kakav je nezavisan doprinos ovih dviju dimenzija u objašnjenju stupnja nečije eksternalnosti, odnosno internalnosti. Osim spola, u obzir će se uzeti i neka druga sociodemografska obilježja koja bi mogla biti povezana s lokusom

kontrole, ali i s maskuliniteti i feminiteti i tako "zamaskirati" njihovu eventualnu povezanost. Npr. moglo bi se pretpostaviti da manje obrazovane osobe imaju tradicionalnija uvjerenja o spolno prikladnim i neprikladnim osobinama, te kao roditelji odgajaju svoje sinove da budu maskulini, a kćeri da budu feminine. Istovremeno, moguće je da je obrazovni status roditelja povezan i s djetetovim lokusom kontrole, u smislu da je niže obrazovanje povezano s većom tendencijom osobe da događaje u svom životu pripisuje djelovanju "više sile", sudbine ili nečeg sličnog te da se takva njena eksternalna vjerovanja odraze i na vjerovanja djeteta. Uz to, iz literature je poznato da osobe nižeg materijalnog statusa imaju nešto eksternalniji lokus kontrole (Lefcourt, 1976). Također, bilo bi zanimljivo ispitati postoji li povezanost lokusa kontrole i dobi budući da se njihov odnos ispitivao uglavnom na djeci.

U skladu s postavljenim ciljevima formulirani su sljedeći problemi:

2. PROBLEMI

1. Ispitati razlikuju li se ispitanici različitog spola i spolne uloge u lokusu kontrole.
2. Ispitati kakav je doprinos maskuliniteti, feminiteti i nekih sociodemografskih varijabli u objašnjenju rezultata na skali internalnosti/eksternalnosti.

Na temelju dosadašnjih razmatranja moglo bi se pretpostaviti da je maskulinitet negativno povezana s eksternalnošću, dok je feminitet s njome pozitivno povezana.

U kontekstu spolnih uloga, moglo bi se očekivati da će najniži rezultat na skali internalnosti/eksternalnosti imati maskulini, a najviši rezultat feminine ispitanici.

Istraživanja spolnih razlika u lokusu kontrole nisu dala jednoznačne rezultate, međutim, neka istraživanja govore u prilog većoj eksternalnosti žena te se isto očekuje i u ovom istraživanju.

Na temelju rezultata istraživanja povezanosti materijalnog statusa i lokusa kontrole može se očekivati da će materijalni status biti negativno povezan s eksternalnošću.

Odnos lokusa kontrole i obrazovanja roditelja uglavnom je ispitivan na djeci pa u tom slučaju nema nikakvih očekivanja.

Povezanost dobi i lokusa kontrole također je ispitivana uglavnom na djeci te ni u tom slučaju nema nikakvih očekivanja.

3. METODA

3.1. MJERNI INSTRUMENTI

U istraživanju je korišten *Bem inventar spolne uloge* (Bem Sex-Role Inventory - BSRI; Bem, 1974) te *Rotterova skala internalnosti-eksternalnosti* (Rotter's I-E Scale - RI-E Rotter, 1966).

3.1.1. BEM INVENTAR SPOLNE ULOGE (BSRI)

Bem inventar spolne uloge nastao je u okviru dualističke koncepcije maskuliniteta i femininosti, a konstruirala ga je S. L. Bem 1974. godine. Sadrži tri skale: skalu maskuliniteta, femininosti i socijalne poželjnosti. Skale maskuliniteta i femininosti sadrže po 20 osobina koje su odabrane na temelju procjene muških i ženskih procjenjivača o njihovoj socijalnoj poželjnosti za jedan, odnosno drugi spol. Tako se skala maskuliniteta sastoji od osobina ličnosti koje su procijenjene kao statistički značajno poželjnije za muškarce, dok se skala femininosti sastoji od osobina procijenjenih kao statistički značajno poželjnijima za žene.

Treća skala, skala socijalne poželjnosti sastoji se od 20 osobina (10 pozitivnih, 10 negativnih) koje su procijenjene kao neutralne s obzirom na spol. Ukazuje na tendenciju ispitanika davanju socijalno poželjnih odgovora, ali se većinom koristi samo kao neutralni kontekst drugim dvjema skalama.

Zadatak ispitanika je da na skali od sedam stupnjeva odgovori u kojoj je mjeri svaka od osobina prisutna kod njega. Skala ide od 1 do 7, gdje 1 označava "nikada ili gotovo nikada", a 7 "uvijek ili gotovo uvijek".

Rezultat ispitanika na svakoj skali izražen je u obliku prosječne samoprocjene na toj skali. Rezultati na skalama maskuliniteta i femininosti pokazuju u kojoj mjeri se osoba opisuje maskulinim, odnosno femininim karakteristikama. Rezultat na skali socijalne poželjnosti govori u kojoj mjeri se osoba opisuje u socijalno poželjnom smjeru. Teoretski raspon rezultata na sve tri skale ide od 1 do 7.

Na temelju medijana na skalama maskuliniteta i femininosti ispitanici se svrstavaju u četiri kategorije spolne uloge: maskulinu (visoka M-niska F), femininu (niska M-visoka F), androginu (visoka M-visoka F) i nediferenciranu (niska M-niska F). Time je omogućeno

razmatranje kombinacija dviju skala, međutim, kako se kategorizacijom gubi dio podataka, prilikom analize se preporučuje dodatno zadržati maskulinitet i feminitet i kao kontinuirane varijable.

Faktorske analize inventara pokazale su da skale nisu unidimensionalne (Gaudreau, 1977; Gross i sur. 1979), međutim, Bem smatra da kulturalna definicija maskuliniteta i feminiteta kao racionala pri konstrukciji skala to ni ne zahtjeva.

Test-retest koeficijenti pouzdanosti obje skale iznose 0.90 (Bem, 1974), dok se koeficijenti pouzdanosti tipa interne konzistencije kreću od 0.83 do 0.89 za skalu maskuliniteta i od 0.80 do 0.82 za skalu feminiteta. U ovom istraživanju utvrđen je alpha koeficijent pouzdanosti od 0.85 za skalu maskuliniteta i 0.76 za skalu feminiteta.

Dodatno treba navesti da neke čestice na skali socijalne poželjnosti nisu prevedene u duhu našeg jezika te zbog toga nemaju jasnu negativnu konotaciju kao što to imaju u svom izvornom obliku (čestice "dostojanstven" i "tajanstven"). Vjerojatno je to jedan od uzroka njene niske pouzdanosti ($\alpha = 0.59$) pa se rezultati na toj skali neće statistički obraditi. (PRILOG 1)

3.1.2. ROTTEROVA SKALA INTERNALNOSTI-EKSTERNALNOSTI (RI-E)

Skalom se ispituje lokus kontrole, odnosno percipirano mjesto kontrole nad životnim događajima. Sastoji od ukupno 29 čestica tipa prisilnog izbora dviju alternativa *a* i *b*. Zadatak ispitanika je da za svaki par tvrdnji odabere onu s kojom se više slaže. Rezultati u česticama su binarne varijable (0,1), a ukupan rezultat računa se zbrajanjem bodova. Šest čestica služi samo kao neutralni kontekst, odnosno da se prikrije svrha ispitivanja. Teoretski raspon rezultata na skali ide od 0 do 23, a veći broj bodova znači veću ekternalnost. Izjave se odnose na različite životne situacije gdje lokus kontrole može biti relevantan za ponašanje.

Test-retest koeficijent pouzdanosti kreću se od 0.49 do 0.83, a koeficijenti pouzdanosti tipa interne konzistencije od 0.65 do 0.79. U ovom istraživanju utvrđen je alpha koeficijent pouzdanosti od 0.75.

(PRILOG 2)

3.2. SOCIODEMOGRAFSKE VARIJABLE

Od sociodemografskih podataka od sudionika je traženo da navedu svoju dob i spol, školsku spremu oca i majke, te da na skali od 5 stupnjeva procjene materijalni status svoje obitelji (1 označava nizak, a 5 visok materijalni status).

3.3. SUDIONICI

Ispitivanje je provedeno na uzorku 270 sudionika (159 žena i 111 muškaraca), studenata Sveučilišta u Zagrebu (studenti ekonomije, agronomije, komparativne književnosti, prava, PMF-a i FER-a). Radi nepravilnog i nepotpunog ispunjavanja mjernih instrumenata iz daljnje obrade izbačeno je 9 sudionika pa konačni uzorak čini 261 student (155 žena i 106 muškaraca) prosječne dobi od 21 godine, s rasponom od 19 do 26 godina (muškarci u prosjeku su stari 20, a žene 22 godine).

Kad se gleda školska sprema roditelja, najveći broj sudionika djeca su roditelja sa srednjom ili visokom stručnom spremom; pri tom je podjednak broj onih čiji očevi imaju srednju stručnu spremu (38.3 %) i onih čiji očevi imaju visoku stručnu spremu (32.6 %). Što se tiče obrazovanja majki, najveći broj sudionika ima majke sa srednjom stručnom spremom (47.1 %), a po zastupljenosti ih slijede sudionici čije majke imaju visoku stručnu spremu (25.3 %).

3.4. POSTUPAK

Ispitivanje je provedeno na fakultetima, u grupama od 30 do 60 studenata. Sudionicima je ukratko objašnjena svrha istraživanja, odnosno da nas zanimaju neke njihove osobine. Nakon toga slijedio je opis mjernih instrumenata, odnosno načina njihova ispunjavanja. Redoslijed instrumenata je rotiran tako da je polovica sudionika najprije ispunjavala BSRI, a zatim RI-E, a druga polovica radila je obrnutim redoslijedom. Prije samog početka ispitivanja sudionici su zamoljeni da pažljivo pročitaju uputu te da budu što iskreniji u svojim odgovorima budući da je ispitivanje anonimno. Vrijeme rada nije bilo ograničeno, a u prosjeku je trajalo oko 20 minuta.

4. REZULTATI I RASPRAVA

Statističkom obradom obuhvaćeni su rezultati 155 studentica i 106 studenata. Prije provođenja analiza kojima se želi odgovoriti na postavljene probleme, provjerena je primjenjivost BSRI-a na našem uzorku te postavka o ortogonalnosti skala maskuliniteta i femininosti

4.1. MASKULINOST, FEMININOST I SPOLNA ULOGA

4.1.1. REZULTATI NA SKALAMA BSRI

Izračunate su aritmetičke sredine i pripadajuće standardne devijacije na skalama BSRI, posebno za studente i posebno za studentice. Normalitet distribucija provjeren je pomoću Kolmogorov-Smirnov testa kojim je utvrđeno da se distribucije rezultata na obje skale BSRI ne razlikuju statistički značajno od normalne distribucije.

Značajnost razlika u prosječnim rezultatima s obzirom na spol provjerene su t-testovima. Rezultati su prikazani u tablici 1.

Tablica 1. *Aritmetičke sredine, standardne devijacije i t-omjeri rezultata muškaraca i žena na skalama BSRI*

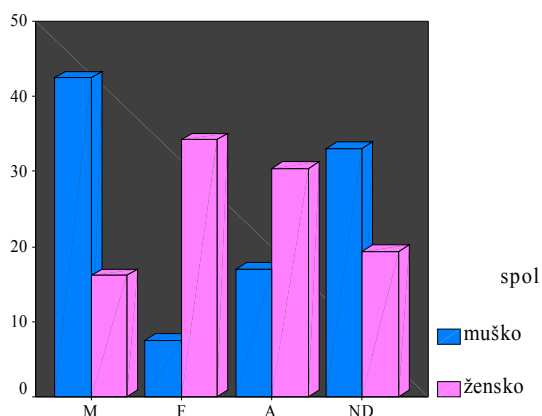
		Muškarci	Žene	t-omjer
SKALA MASKULINOST I	M	4.75	4.54	2.12*
	σ	0.83	0.75	
	Raspon rez.	2.45 – 6.30	2.05 – 6.20	
	Teor. raspon	1 – 7	1 – 7	
SKALA FEMININOSTI	M	4.43	4.92	-6.89**
	σ	0.58	0.57	
	Raspon rez.	2.90 – 5.85	3.15 – 6.35	
	Teor. raspon	1 – 7	1 – 7	

* $p < 0.05$; ** $p < 0.01$

Kao što je i očekivano, dobivena je statistički značajna razlika između muškaraca i žena na obje skale. Studenti postižu više rezultate na skali maskuliniteta ($t=2.12$, $df=259$, $p<0.05$), dok studentice postižu više rezultate na skali femininosti ($t=-6.89$, $df=259$, $p<0.01$), što znači da se, u prosjeku, sudionici u većoj mjeri opisuju u terminima onih osobina koje se smatraju prikladnima za njihov spol. Čestice za obje skale birane su na temelju njihove poželjnosti za jedan, odnosno drugi spol što znači da odražavaju očekivanja društva o tome koje su osobine prikladne za ženu, a koje za muškarca. Ta su očekivanja usko vezana uz vrijednosti koje postoje u nekom društvu pa kao takva utječu i na različitu socijalizaciju muškaraca i žena u tom pogledu. Kao što je već navedeno, istraživanja koja su se bavila obrascima odgoja djevojčica i dječaka pokazala su da roditelji i šira socijalna okolina potiče kod djevojčica razvijanje femininih, ekspresivnih osobina kao što su osjetljivost na potrebe drugih, suosjećajnost, blagost, dok se kod dječaka stavlja naglasak na razvijanje maskulinih, instrumentalnih osobina kao što su samopouzdanje, nezavisnost, kompetitivnost i sl. (Block, 1973). Konzistentno potkrepljivanje tih osobina dovodi do toga da se one internaliziraju, te se, kao rezultat toga, muškarci u većoj mjeri opisuju u terminima instrumentalnih, a žene ekspresivnih osobina. Rezultat koji je dobiven u ovom istraživanju u skladu onima koje su dobile Marušić (1989), Čarija (1994), Hip (1998) i Čorko (2000) te govori u prilog primjenjivosti BSRI u našoj sredini.

4.1.2. ZASTUPLJENOST SUDIONIKA U POJEDINIM KATEGORIJAMA SPOLNE ULOGE

Na temelju zajedničkog medijana studenata i studentica na skalama maskuliniteta ($C_m=4.65$) i femininosti ($C_f=4.75$), sudionici su svrstani u jednu od četiri kategorije spolne uloge: maskulinu, femininu, androgenu i nediferenciranu. Zastupljenost muškaraca i žena u pojedinoj kategoriji prikazana je na slici 1., a u tablici 2. nalaze se točne frekvencije i postoci.

Apscisa: kategorija spolne uloge

M – maskulini

F – feminini

A – androgini

ND – nediferencirani

Ordinata: postotak sudionika u pojedinoj kategoriji

Slika 1. Postoci muškaraca i žena u pojedinoj kategoriji spolne uloge

Tablica 2. Frekvencije muškaraca i žena u pojedinim kategorijama spolne uloge

	Maskulini	Feminini	Androgini	Nediferenc.	Ukupno
Muškarci	45 (42.5 %)	8 (7.5 %)	18 (17.0 %)	35 (33.0 %)	106 (100 %)
Žene	25 (16.1 %)	53 (34.2 %)	47 (30.3 %)	30 (19.4 %)	155 (100 %)
Ukupno	70 (26.8 %)	61 (23.4 %)	65 (24.9 %)	65 (24.9 %)	261 (100 %)

Analiza frekvencija prikazanih u tablici 2. pokazala je da se studenti i studentice statistički značajno razlikuju po zastupljenosti u pojedinim kategorijama spolne uloge ($\chi^2 = 44,61$, $df=3$, $p<0,01$).

Kao što se vidi na slici 1., studenti uglavnom klasificirani kao maskulini i nediferencirani, dok su studentice uglavnom klasificirane kao feminine i androgine. Analizirajući zastupljenost maskulinih u muškom i ženskom uzorku, nalazimo statistički značajno više maskulinih muškaraca nego žena ($\chi^2 = 22,23$, $df= 1$, $p<0,01$), dok kod kategorije femininih nalazimo statistički značajno više femininih žena nego muškaraca ($\chi^2 = 24,96$, $df= 1$, $p<0,01$), što također ukazuje na prisustvo spolnog tipiziranja u našem društvu. Studenti i studentice razlikuju se statistički značajno i po broju androginih i nediferenciranih; više je androginih studentica nego studenata ($\chi^2 = 5,99$, $df= 1$, $p<0,05$), dok je u kategoriji nediferenciranih više studenata ($\chi^2 = 6,28$, $df= 1$, $p<0,05$).

U ukupnom uzorku najveći je broj sudionika stereotipno spolno tipiziranih (37.6 %), odnosno onih koji si daju visoke samoprocjene samo na onim osobinama ličnosti koje se prema kulturalnom stereotipu smatraju prikladnima za njihov spol. Androginih, kao i nediferenciranih sudionika ima po 24.9 %. Najmanje je sudionika suprotno spolno tipiziranih (12.6%), odnosno onih koji si daju visoke samoprocjene samo na onim osobinama ličnosti koje se prema kulturalnom stereotipu smatraju prikladnima za suprotni spol (maskuline žene i feminini muškarci). Analizirajući zastupljenost stereotipno spolno tipiziranih u muškom i ženskom uzorku nije nađena statistički značajna razlika između studenata i studentica ($\chi^2 = 1.83$, $df = 1$, $p > 0.05$), međutim, u uzorku žena nađeno je statistički značajno više suprotno spolno tipiziranih nego u uzorku muškaraca ($\chi^2 = 4.20$, $df = 1$, $p < 0.05$) tj. više je maskulinih studentica nego femininih studenata.

Zanimljivo je da u kategoriji androginih nalazimo više studentica, a sličan rezultat dobile su Frigo (1986) i Čarija (1994). Veći broj androginih žena nego muškaraca objašnjava se većom poželjnošću i vrednovanjem maskulinih karakteristika u našem društvu. Žene tokom odrastanja dobivaju dvije kontradiktorne poruke od strane svoje okoline: da usvoje žensku spolnu ulogu, odnosno da se konformiraju u skladu s tradicionalnim stereotipima o ženama, ali i da se maskulina ponašanja i osobine više cijene od femininih. Osobine poput samopouzdanja, hrabrosti, natjecateljskog duha donose veću socijalnu korist u svakodnevnom životu - npr. poštovanje od strane drugih ljudi, te su žene motivirane da steknu te osobine. Istraživanje koje su proveli Burnett i Anderson (1995) pokazalo je da se te osobine u društvu ne samo više vrednuju, već i da socijalna okolina ponekad vrši pritisak na pojedinca da iskaže takve osobine, neovisno o tome je li muškarac ili žena.

Pojava većeg broja androginih studentica nego studenata može se objasniti i različitim posljedicama koje za muškarca i ženu ima iskazivanje suprotnospolnih osobina. Muškarac koji se ponaša feminino nailazi na veće neodobravanje okoline nego žena koja se ponaša maskulino. Tako su npr. istraživanja Lobela (1999) pokazala da kod predadolescenata (11-12 godišnjaka) suprotno spolno ponašanje pojedinca izaziva oštru osudu vršnjaka, te je sama popularnost dječaka među svojim vršnjacima u izravnoj vezi sa stupnjem iskazivanja spolno stereotipnog ili nestereotipnog ponašanja. Za razliku od toga, većina je istraživanja pokazala da, na popularnost djevojčica te dobi, spolno tipično ili netipično ponašanje uopće nema utjecaja.

Negativno gledanje na iskazivanje femininih osobina i ponašanja kod muškaraca je vjerojatno i razlog ne samo većem broju androginih žena u našem uzorku, već i većem broju

maskulinih žena naspram broja femininih muškaraca, kao i većem broju nediferenciranih muškaraca.

Sveukupno, distribucija muškaraca i žena u pojedinim kategorijama spolne uloge u skladu je s rezultatima sličnih istraživanja: najviše je sudionika stereotipno spolno tipizirano, odnosno onih koji su u visokoj mjeri usvojili samo osobine koje se prema kulturalnom stereotipu smatraju prikladnim za njihov spol, dok ih je najmanje suprotno spolno tipizirano, odnosno onih koji su u visokoj mjeri usvojili samo osobine koje se prema kulturalnom stereotipu smatraju prikladnim za suprotni spol.

4.1.3. POVEZANOST IZMEĐU SKALA MASKULINOSTI I FEMININOSTI

Budući da se prema dualističkom shvaćanju pretpostavlja da su maskulinitet i femininitet međusobno nezavisne dimenzije, potrebno je utvrditi kakva je povezanost skala maskuliniteta i femininiteta. U tu svrhu izračunati su Pearsonovi koeficijenti korelacije između skala BSRI za cijeli uzorak te posebno za muškarce i posebno za žene. Rezultati su prikazani u tablicama 3. i 4.

Tablica 3. *Korelacije među skalama BSRI za cijeli uzorak*

SKALA	Maskulinitet	Femininitet
Maskulinitet	-	0,09
Femininitet		-

Tablica 4. *Korelacije među skalama BSRI, posebno za svaki spol (korelacije muškaraca nalaze se iznad, a žena ispod dijagonale)*

SKALA	Maskulinitet	Femininitet
Maskulinitet	-	0.23*
Femininitet	0,09	-

* $p < 0.05$

Statistički značajna povezanost između skala maskuliniteta i femininiteta dobivena je samo na uzorku muškaraca ($r=0.23$, $p < 0.05$); muški sudionici koji imaju veću tendenciju da se

opisuju maskulinim karakteristikama u izvjesnoj mjeri imaju i veću tendenciju da se opisuju femininim karakteristikama.

Rezultati ovog istraživanja idu u prilog dualističkoj koncepciji, budući da su korelacije koje su dobivene između skala maskuliniteta i feminiteta BSRI statistički neznčajne. Više samoprocjene na jednoj skali ne rezultiraju višim ili pak nižim samoprocjenama na drugoj skali kako bi se to moglo očekivati prema bipolarnoj hipotezi. Izuzetak je statistički značajna, ali pozitivna korelacija dobivena na uzorku studenata koja ukazuje na to da muški sudionici koji si daju više procjene na skali maskuliniteta daju si, u nekoj mjeri, i više samoprocjene na skali feminiteta. Ovakva povezanost je možda rezultat davanja socijalno poželjnih odgovora. Budući da se obje skale sastoje od pozitivnih osobina, sama socijalna poželjnost mogla je sistematski utjecati na odgovaranje na M i F skali. Pojedinci koji imaju tendenciju davanja socijalno poželjnih odgovora neće si davati više procjene samo na skali socijalne poželjnosti već i na preostale dvije skale BSRI-a, što će dovesti do povezanosti tih skala. Ovakav rezultat na uzorku muškaraca kod nas su već dobile Frigo (1986), Hip (1998) i Čorko (2000), od kojih je posljednja izračunala parcijalnu korelaciju između skala maskuliniteta i feminiteta uz kontrolu socijalne poželjnosti. Dobivena korelacija nije bila statistički značajna, što ide u prilog ovoj pretpostavci. U ovom istraživanju rezultati na skali socijalne poželjnosti nisu uzeti u obzir zbog njene niske pouzdanosti pa možemo samo pretpostaviti da se slično dogodilo i u našem slučaju.

4.2. ODNOS IZMEĐU SPOLA, SPOLNE ULOGE I LOKUSA KONTROLE

Za svaku kategoriju spolne uloge za oba spola izračunate su aritmetičke sredine i pripadajuće standardne devijacije rezultata na skali RI-E. Normalitet distribucija provjeren je pomoću Kolmogorov-Smirnov testa kojim je utvrđeno da se distribucije rezultata na skali RI-E ne razlikuju statistički značajno od normalne distribucije. Rezultati su prikazani u tablici 5.

Tablica 5. *Prosječni rezultati na skali RI-E u funkciji spola i spolne uloge (viši rezultat na skali RI-E označava veću ekternalnost)*

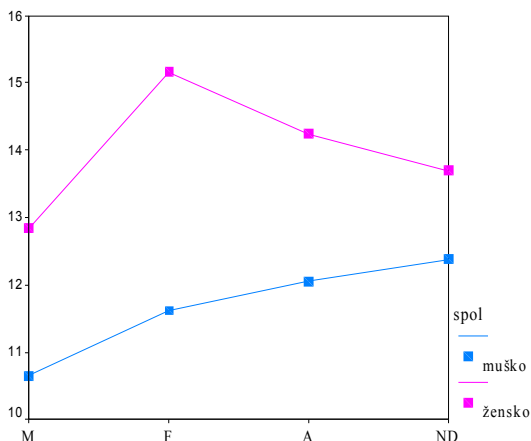
		Maskulini	Feminini	Androgini	Nediferenc.	Ukupno
Muškarci	M	10.67	11.63	12.05	12.38	11.54
	σ	3.81	4.53	3.40	3.73	3.80
Žene	M	12.84	15.15	14.23	13.70	14.22
	σ	4.61	3.95	3.59	4.82	4.18
Cijeli uzorak	M	11.44	14.69	13.63	12.99	13.13
	σ	4.21	4.17	3.66	4.29	4.23

Da bismo odgovorili na prvi problem, odnosno ispitali postoje li razlike u lokusu kontrole s obzirom na spol i spolnu ulogu primijenili smo dvosmjernu analizu varijance (2 x 4), gdje su spol i kategorija spolne uloge nezavisne varijable, a rezultat na skali RI-E zavisna varijabla. Rezultati su prikazani u tablici 6.

Tablica 6. *Rezultati analize varijance; efekti spola i kategorije spolne uloge na varijablu internalnosti/eksternalnosti*

IZVOR VARIJABILITETA	Suma kvadrata	df	Prosječni kvadrat	F- omjer	p
SPOL (A)	245.571	1	245.571	15.383	<0,01
SPOLNA ULOGA (B)	88.844	3	29.615	1.855	>0,05
INTERAKCIJA (A x B)	24.365	3	8.122	0.509	>0,05

Radi boljeg pregleda odnosa spola, spolne uloge i lokusa kontrole dobiveni rezultati prikazani su i grafički.

Apscisa: kategorija spolne uloge

M – maskulini

F – feminini

A – androgini

ND – nediferencirani

Ordinata: prosječni rezultat na skali
internalnosti/eksternalnosti

Slika 2. *Prosječni rezultati s obzirom na spol i spolnu ulogu na skali internalnosti/eksternalnosti*

Statistički značajnim pokazao se glavni efekt spola ($F= 15.383$, $df=1/253$, $p<0.01$), što znači da se, bez obzira na usvojenu spolnu ulogu, studenti i studentice razlikuju statistički značajno u rezultatu na skali internalnosti/eksternalnosti; studentice na toj skali postižu više rezultate u smjeru eksternalnosti. Glavni efekt kategorije spolne uloge nije se pokazao statistički značajnim ($F= 1.855$, $df=3/253$, $p>0.05$), dakle, sudionici različite spolne uloge ne razlikuju se statistički značajno u rezultatu na skali internalnosti/eksternalnosti. Interakcija spola i spolne uloge također se nije pokazala statistički značajnom ($F=0.509$, $df=3/253$, $p>0.05$), što u načelu znači da za studente i studentice vrijede isti odnosi spolne uloge i lokusa kontrole.

Dakle, žene su eksternalnije od muškaraca, međutim, veća eksternalnost žena ne može se pripisati tome da su one uglavnom usvojile žensku spolnu ulogu, a muškarci mušku, budući da se pojedinci s različitim stupnjem izraženosti maskulinih i femininih osobina, odnosno različitih spolnih uloga međusobno uopće ne razlikuju u internalnosti/ eksternalnosti.

Nalazi u tom području nisu konzistentni: međutim, ovaj je nalaz u skladu s onim što su ga dobili Bem (1977) i Mullis i McKinley (1989; prema Lu & Wu, 1998) te sugerira da različite kombinacije visokog i niskog stupnja posjedovanja maskulinih i femininih osobina nemaju značaja kad je u pitanju vjerovanje o kontroli nad vlastitim životom.

Moguće objašnjenje nedobivanja razlika između pojedinaca različitih spolnih uloga u internalnim/eksternalnim vjerovanjima u ovom istraživanju te općenito nekonzistentnih nalaza drugih sličnih istraživanja možda leži u činjenici da se kategorizacijom ispitanika na temelju medijana na skalama maskuliniteta i femininiteta gubi dio informacija jer se ispitanici

blizu medijana svrstavaju zajedno s onima s ekstremnim rezultatom. Osim toga, maskulnost i femininost distribuiraju se normalno pa se medijan nalazi u području najveće gustoće ispitanika - po slučaju on može biti veći ili manji pa se velik dio ispitanika klasificira drugačije nego što bi trebalo. Ovisno o uzorku, osoba s istim rezultatima na obje skale jednom može biti u jednoj, a drugi put u drugoj kategoriji. To će se osobito odraziti na rezultate ukoliko je povezanost između maskulnosti, femininosti i treće varijable mala.

Naš je uzorak sastavljen od studenata koji možda nisu najbolji predstavnik populacije mladića i djevojaka u pogledu maskulinih osobina. Budući da akademska sredina favorizira maskuline karakteristike kao što su to npr. upornost i samopouzdanje moguće je da je medijan na skali maskulnosti viši nego kod ostatka populacije djevojaka i mladića. Osobito se to odnosi na studentice jer je utvrđeno da su visoko obrazovane žene i studentice u prosjeku više maskuline od niže obrazovanih žena (Long, 1986; Lu & Wu, 1998).

Postojeća literatura konzistentno ukazuje na to da je lokus kontrole povezan s raznim mjerama opće prilagodbe, osobito s mjerama depresije. Iako sam Rotter ne zagovara stajalište da je dobro biti internalan, a loše eksternalan, rezultati istraživanja govore u prilog tomu da su pojedinci internalnijih vjerovanja otporniji na depresiju, manje su anksiozni te imaju više samopoštovanje od onih s eksternalnijim vjerovanjima. Vjerovanja o mogućnostima kontrole nad životnim događajima, čini se, važan je faktor kad je u pitanju subjektivna dobrobit pojedinca. U skladu s tim, mjere internalnosti/eksternalnosti, poput Rotterove skale, mogu poslužiti kao jedan od indikatora psihološkog zdravlja.

Rezultati ovog istraživanja mogu se razmatrati u okviru nekoliko modela odnosa maskulnosti i femininosti i psihološkog zdravlja:

Model kongruencije: pojedinci koji u većoj mjeri posjeduju osobine koje su, prema kulturalnom stereotipu, u skladu s njihovim biološkim spolom bolje su psihološki prilagođeni od onih koji ih posjeduju u manjoj mjeri. Takav je model proizišao iz vjerovanja da podudaranje između zahtjeva okoline i ličnosti pojedinca olakšava prilagodbu. Prema tome, maskulini muškarci i feminine žene trebali bi imati internalniji lokus kontrole od suprotno spolno tipiziranih i nediferenciranih pojedinaca.

Model androginosti: androgini pojedinci tj. oni koji posjeduju maskuline i feminine karakteristike u visokoj mjeri bolje su prilagođeni od ostalih budući da mogu fleksibilnije reagirati na zahtjeve okoline. Prema tome, takvi bi pojedinci, bez obzira na spol, trebali imati internalniji lokus kontrole od maskulinih, femininih i nediferenciranih.

Model maskulnosti: maskuline karakteristike najviše doprinose psihološkom zdravlju, budući da se u društvu više cijene od femininih i stoga dovode do pozitivnih ishoda, kao što je npr. napredovanje u poslu. Maskulini bi pojedinci, prema tome, trebali imati internalniji lokus od androginih, femininih i nediferenciranih.

Diferencirani aditivni model androgosti: oba skupa osobina doprinose psihološkoj prilagođenosti, međutim, ovisno o domeni života odnosno zahtjevima specifične situacije, doprinos jednog skupa bit će veći od doprinosa drugog. Prema tome, androgini bi pojedinci, zajedno s maskulinima ili femininima, trebali imati internalniji lokus kontrole od nediferenciranih.

Na temelju toga, možemo zaključiti da naši nalazi ne potvrđuju ni jedan od ovih modela.

4.3. POVEZANOST SKALE RI-E SA SKALAMA BSRI I SOCIODEMOGRAFSKIM VARIJABLAMA

Da bi se ispitala povezanost između rezultata na skali RI-E i skala BSRI te nekih sociodemografskih varijabli (spol, dob, samoprocijenjen materijalni status, obrazovanje oca i obrazovanje majke) izračunati su Pearsonovi koeficijenti korelacije na cijelom uzorku, te posebno za studente i posebno za studentice. Rezultati su prikazani u tablicama 7. i 8.

Legenda:	RI-E	– Rotterova skala internalnosti/eksternalnosti
	M	– skala maskulnosti
	F	– skala femininosti
	OO	– obrazovanje oca
	OM	– obrazovanje majke
	MS	– samoprocijenjen materijalni status

RI-E	M	F	OO	OM	MS	Dob	SpolRI-E--
							0.17**
							0.21**
							-0.07
							-0.05
							-0.11
							0.14*
							0.31**
							M-
							0.090.0
							7 0.07
							0.24**
							-0.01
							-0.13* F
							-0.02
							-0.010.
							14*
							0.11
							0.39**
							OO-
							0.55**
							0.33**-
							0.05
							-0.01 O
							M-
							0.21**-
							0.05
							-0.04 M
							S-
							0.100.1
							3* Dob-
							0.29** S
							pol-

Tablica 7. *Korelacije između skale RI-E, M i F skale BSRI-a, te sociodemografskih varijabli za cijeli uzorak*

*p<0.05; **p<0.01

Tablica 8. *Korelacije između skale RI-E, M i F skala BSRI-a, te sociodemografskih varijabli, posebno za muškarce (gornja vrijednost) i posebno za žene (donja vrijednost)*

*p<0.05; **p<0.01

RI-E	M	F	OO	OM	MS	DobRI-E--
						0.080.04-
						0.14
						-0.10
						-0.180.09
						-0.18*0.1
						3-
						0.020.00
						-0.140.03
						M-
						0.23*
						0.120.10
						0.27*0.0
						50.09
						0.030.03
						0.25**0.
						00F--
						0.04-
						0.030.00
						-0.02
						0.06 0.04
						0.17*0.0
						100-
						0.52**
						0.35**-
						0.03
						0.57**
						0.33**-
						0.06OM-
						0.23*-
						0.05
						0.21*
						0.02MS-
						0.08
						0.06Dob-

Dobivene korelacije spadaju u rang niskih korelacija (izuzetak je korelacija između obrazovanja oca i majke, međutim, ona nije od posebnog interesa za ovo istraživanje); statistički značajne korelacije kreću se u rasponu od -0.13 do 0.39 te je količina objašnjene varijance između pojedinih parova varijabli relativno mala (do 15 %).

Na cijelom uzorku, skala RI-E pokazuje najveću povezanost sa spolom ($r=0.31$, $p<0.01$; pritom, pozitivna korelacija znači da žene postižu viši rezultat). Statistički je značajno povezana i s obje skale BSRI; negativno sa skalom maskulnosti ($r= -0.17$, $p<0.01$), a pozitivno sa skalom femininosti ($r= 0.21$, $p<0.01$). Međutim, budući da su obje te skale povezane sa spolom (muškarci postižu više rezultate na skali maskulnosti, dok žene postižu više rezultate na skali femininosti), a skala RI-E je također povezana sa spolom, izračunali

smo parcijalne korelacije između rezultata na skali RI-E i skala maskuliniteti i femininiteti uz kontrolu varijable spola. Povezanost sa skalom femininiteti se tada gubi ($r = 0.10$, $p > 0.05$), dok se kod skale maskuliniteti i dalje dobiva niska, ali statistički značajna korelacija ($r = -0.14$, $p < 0.05$). Slično, dobivena je statistički značajna pozitivna korelacija između skale RI-E i dobi ($r = 0.14$, $p < 0.05$), međutim, kako su studentice u našem uzorku u prosjeku nešto starije od studenata, a uz to postižu više rezultate na toj skali, moguće je da je to razlog takve povezanosti. Dobivena parcijalna korelacija između internalnosti/eksternalnosti i dobi, uz kontrolu varijable spola, nije statistički značajna što potvrđuje tu pretpostavku ($r = 0.06$, $p > 0.05$). Nije nađena statistički značajna povezanost između rezultata na skali RI-E i ostalih sociodemografskih varijabli (samoprocijenjen materijalni status, obrazovanje roditelja).

Kod studenata skala RI-E ne pokazuje statistički značajnu povezanost niti s jednom varijablom, dok je kod studentica povezana samo sa skalom maskuliniteti ($r = -0.18$, $p < 0.05$), međutim, i ta je korelacija vrlo niska.

Kako bismo odgovorili na drugi problem, odnosno ispitali kakav je doprinos maskuliniteti, femininiteti i nekih sociodemografskih varijabli u objašnjenju rezultata na skali internalnosti/eksternalnosti, provedena je kompletna regresijska analiza, pri kojoj maskulinitet, femininitet i sociodemografske karakteristike (spol, dob, samoprocijenjen materijalni status, obrazovanje oca i majke) predstavljaju prediktorske varijable, a internalnost/eksternalnost je kriterijska varijabla. Rezultati su prikazani u tablici 9.

Tablica 9. *Rezultati kompletne regresijske analize s maskulinošću, femininošću i sociodemografskim karakteristikama kao prediktorima i internalnošću/eksternalnošću kao kriterijem*

PREDIKTORI	Beta	t	p
Maskulinnost	-0.12	-1.96	<0.05
Femininnost	0.13	2.09	<0.05
Obrazovanje oca	-0.01	-0.19	>0.05
Obrazovanje majke	0.01	0.09	>0.05
Materijalni status	-0.13	-2.08	<0.05
Dob	0.07	1.21	>0.05
Spol	0.24	3.58	<0.01

R² - U tablici se nalaze korigirane vrijednosti R²

R	R ²	df	F-omjer	p
0.39	0.13	7/253	6.311	<0.01

Rezultati pokazuju da sedam prediktora zajedno objašnjavaju 13% varijance rezultata na skali RI-E ($F=6.31$, $df=7/53$, $p<0.01$). Statistički značajan doprinos u objašnjenju rezultata na toj skali imaju spol, maskulinnost, femininnost i samoprocijenjen materijalni status. Najbolji prediktor je spol i to u smjeru veće eksternalnosti žena. Veću eksternalnost prognozira i viši stupanj femininosti, niži stupanj maskulinnosti i niži materijalni status. Obrazovanje roditelja i dob sudionika nisu se pokazali značajnim prediktorima rezultata na skali RI-E.

Istraživanja spolnih razlika u lokusu kontrole nisu dala jednoznačne rezultate, te je cilj ovog istraživanja bio ispitati postojanje tih razlika i utvrditi jesu li one možda povezane sa spolnom ulogom, odnosno je li spolna uloga odgovorna, odnosno objašnjava li ona eventualne razlike u internalnosti/eksternalnosti muškaraca i žena.

Analiza varijance pokazala je da spolna uloga nema efekta na lokus kontrole, odnosno da nije povezana sa stupnjem eksternalnih vjerovanja. Značajnim se pokazao samo glavni efekt spola, što znači da žene imaju eksternalniji lokus kontrole od muškaraca, bez obzira na to koju su spolnu ulogu usvojile.

Slični su rezultati dobiveni regresijskom analizom: iako su se i maskulinitet i femininitet pokazale značajnim prediktorima eksternalnosti u očekivanom smjeru – veću eksternalnost prognozira niži stupanj maskulinih osobina i viši stupanj femininih – iz korelacijske analize može se vidjeti da je povezanost tih varijabli s rezultatom na skali RI-E niska, te na temelju poznavanja samo tih osobina ne možemo ništa zaključiti o tome percipira li osoba događaje u svom životu kao rezultat vlastitog ponašanja ili kao rezultat nečega što je izvan nje same kao što su to npr. slučaj, sreća ili sudbina. Najboljim prediktorom lokusa kontrole pokazao se spol sudionika. Ovi rezultati u skladu su s onima što su ih dobili DeBrabander i Bone (1989), Minnigerode (1976; prema Kuther, 1998), Mwamwenda, (1995) i Al-Mashaan (2001), a govore u prilog nešto većoj eksternalnosti žena.

Osim spola, od ostalih sociodemografskih varijabli samo se materijalni status pokazao značajnim prediktorom eksternalnosti, međutim, materijalni status sam po sebi nije povezan s lokusom kontrole, već djeluje kao supresor femininiteta i spola. Ovaj rezultat nije u skladu s očekivanjima, budući da brojna istraživanja pokazuju da je niži materijalni status povezan s većom eksternalnosti (Lefcourt, 1976). Veća eksternalnost ljudi nižeg materijalnog statusa objašnjava se nemogućnošću da se ostvare željeni ciljevi kao što je npr. zaposlenje, rješenje stambenog pitanja i sl. što dovodi smanjenog osjećaja kontrole nad vlastitim životom. Zbog istog razloga se kod djece roditelja nižeg socioekonomskog statusa češće razvijaju eksternalna vjerovanja. Treba uzeti u obzir da je u ovom istraživanju korištena procjena materijalnog statusa koja vjerojatno nije adekvatan pokazatelj objektivnog stanja. Može se pretpostaviti da ljudima njihova uža okolina predstavlja referentnu točku prema kojoj procjenjuju svoj materijalni status te, budući da se najčešće druže s onima koji imaju iste ili slične materijalne mogućnosti vlastite materijalne mogućnosti percipiraju kao prosječne.

Dob i obrazovanje roditelja nisu se pokazali značajnim prediktorima internalnosti/eksternalnosti što je u skladu s očekivanjima. Povezanost dobi i lokusa kontrole dobivena je samo kod djece, međutim, veća internalnost starije djece rezultat je višeg stupnja kognitivnog razvoja zbog čega lakše uočavaju uzročno-posljedične veze između nagrada i kazni koje dobivaju, a ne same kronološke dobi. Povezanost obrazovanja roditelja i internalnosti dobivena je također samo kod djece i to u istraživanju Chancea (1965; prema Lefcourt) koji je našao povezanost između stupnja obrazovanja majke i lokusa kontrole sina i to u smjeru veće internalnosti sinova više obrazovanih majki.

Iako naši rezultati ne govore u prilog tomu da socijalizacija u pogledu maskulinih i femininih osobina objašnjava dobivenu veću eksternalnost studentica u našem uzorku to,

naravno, ne znači da muškarci i žene nisu različito socijalizirani s obzirom na vjerovanja o mogućnosti utjecanja na životne događaje. Manje izraženu internalnost žena Platt i sur. (1970; prema Đurkinjak) tumače kao posljedicu povijesno-kulturalnih shvaćanja prema kojima je žena inferiornija od muškarca. Iako je u današnje vrijeme takvo shvaćanje manje izraženo ono još uvijek postoji što se odražava na samopoimanje žena. Tako je npr. utvrđeno da studentice sebe procjenjuju intelektualno inferiornijima od studenata, jednako inteligentnima kao svoje majke, ali manje inteligentnima od svojih očeva. Uz to, svoje majke procjenjuju manje inteligentnima od očeva (Hogan, 1978; Beloff, 1992; Byrd & Stacey, 1993; prema Furnham, 1998). Za muške studente vrijedi obratno - procjenjuju sebe inteligentnijima od svojih kolegica. Također, Furnham (1998) je našao da roditelji, osobito očevi, procjenjuju sinove inteligentnijima od kćeri.

Vjerovanje u sudbinu dio je stereotipa o ženskoj spolnoj ulozi, kao što je i vjerovanje u sebe i mogućnost kontrole okoline dio stereotipa o muškoj (Hochreich, 1975). Nečija maskulinitet i femininitet se, međutim, ne svodi samo na instrumentalne i ekspresivne osobine koje mjeri BSRI, već ju čine i interesi, stavovi, preferencije i ponašanja. Budući da ti fenomeni nisu uvijek međusobno povezani, da se mjerio neki drugi aspekt maskuliniteta i femininiteta, a ne instrumentalnost i ekspresivnost, povezanost s internalnim/eksternalnim vjerovanjima možda bi se i pokazala.

Treba također uzeti u obzir da Rotterova skala predstavlja opću mjeru lokusa kontrole i zahvaća širok raspon situacija, koje možda nisu jednako relevantne u smislu posjedovanja maskuliniteta i femininiteta osobina. Tvrdnje koje skala sadrži odnose se na politiku, ugled, postignuće, međuljudske odnose, mogućnost osobnog utjecaja na životne događaje itd. Da je korištena neka druga, specifičnija mjera lokusa kontrole npr. za lokus kontrole u domeni akademskog postignuća, možda bi se pokazala povezanost s maskulinitetom. Slično, možda bi kod lokusa kontrole u domeni međuljudskih odnosa došla do izražaja veza s femininitetom. Analiza čestica koju su napravili Strickand i sur. (1980) pokazala je da se, bez obzira na nepostojeću razliku u ukupnom rezultatu, muškarci i žene razlikuju u odgovorima na pojedinim česticama. Muškarci daju eksternalnije odgovore na česticama koje se tiču sreće u životu, a žene na česticama koje se tiču mogućnosti utjecanja na druge ljude.

Iskustvo je jedna od determinanti razvoja uvjerenja o mogućnosti kontrole životnih događaja. Objektivna dugotrajna nemogućnost da se ostvare željeni ciljevi vodi razvitku eksternalnih vjerovanja pa Lefcourt (1976) objašnjava veću eksternalnost osoba nižeg socioekonomskog statusa i manjinskih skupina manjim pristupom mogućnostima koje ti ljudi imaju. Veća eksternalnost studentica u našem uzorku možda je odraz njihovog različitog

iskustva u odnosu na svoje kolege, odnosno možda sugerira da žene u našem društvu još uvijek nemaju potpuno iste mogućnosti samodokazivanja kao muškarci. Iako sve više žena zauzima istaknute položaje u društvu još je uvijek uočljiv raskorak između udjela u populaciji i sudjelovanja u javnom životu. Kada se i "nađu" u sferi javnog djelovanja žene uglavnom ostaju u tipično ženskim sektorima kao što su socijalna skrb i prosvjeta, dok ih na višim položajima u političkim strukturama gotovo i nema. Također, promjene koje su obilježile naše društvo u zadnjih desetak godina i nestabilni ekonomski uvjeti doveli su u neku ruku do promoviranja patrijarhalnih vrijednosti i većeg tradicionalizma u podjeli društvenih uloga, što se možda odrazilo na sam položaj žena pa tako i na njihovu veću ekternalnost.

5. ZAKLJUČAK

U istraživanju odnosa maskuliniteta i feminiteta te nekih sociodemografskih varijabli sa lokusom kontrole dobiveni su sljedeći rezultati:

1. a) Muškarci i žene razlikuju se u lokusu kontrole – žene imaju ekternalniji lokus kontrole, bez obzira na usvojenu spolnu ulogu.
b) Sudionici različitih spolnih uloga ne razlikuju se u lokusu kontrole.

2. Značajni prediktori ekternalnosti su maskulinitet, feminitet, spol i samoprocijenjen materijalni status, koji nije izravno povezan s ekternalnošću već djeluje kao supresor spola i feminiteta.
Najbolji prediktor ekternalnosti je spol i to u smjeru veće ekternalnosti žena.

Iako su dobivene povezanosti između eksternalnosti te maskuliniteta i feminiteta u skladu s očekivanjima – viša eksternalnost povezana je s višom feminitetom i nižom maskulinitetom – one su vrlo niske, te se spolne razlike u lokusu kontrole ne mogu isključivo objasniti različitom socijalizacijom muškaraca i žena u pogledu poticanja razvoja maskulinih odnosno feminitetnih osobina.

6. LITERATURA

Al-Mashaan, O. S. (2001). Job Stress and Job Satisfaction and Their Relation to Neuroticism, Type A Behavior, and Locus of Control among Kuwaiti Personnel. *Psychological Reports*, 88 (3 Part 2), 1145-1152.

Bem, S. L. (1974). Sex Role Adaptability: One Consequence of Psychological Androgyny. *Journal of Personality and Social Psychology*, 31(4), 634-643.

Bem, S. L. (1974). The Measurement of Psychological Androgyny. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 42(2), 155-162.

Bem, S. L. (1977). On the Utility of Alternative Procedures for Assessing Psychological Androgyny. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 45(2), 196-205.

- Bem, S. L. (1981). Gender Schema Theory: A cognitive Account of Sex Typing. *Psychological Review*, 88(4), 354-364.
- Block, H. J. (1973). Conceptions of Sex Role: Some Cross-Cultural and Longitudinal Perspectives. *American Psychologist*, 28, 512-526.
- Burnett, J. W., & Anderson, W. P. (1995). Gender roles and self-esteem: A consideration of environmental factors. *Journal of Counseling & Development*, 73, 323.
- Cooper, H. M., Burger, J. M., & Good, T. L. (1981). Gender Differences in The Academic Locus of Control Beliefs Of Young Children. *Journal of Personality and Social Psychology*, 40(3), 562-572.
- Čarija, D. (1994). *Ispitivanje odnosa maskuliniteta i femininiteta sa nekim aspektima samopoimanja*. Diplomski rad, Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet, Zagreb.
- Čorko, I. (2000). *Odnos maskuliniteta, femininiteta i psihološke reaktivnosti*. Diplomski rad, Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet, Zagreb.
- Day, S. K. (1999). Psychological impact of attributional style and locus of control on college adjustment and academic success. *Dissertation Abstracts International, A (Humanities and Social Sciences)*, 60(3-A), 0646, US: University Microfilms International.
- Deaux, K. (1985). Sex and Gender. *Annual Review of Psychology*, 36, 49-81.
- Diener, E. (1984). Subjective Well-Being. *Psychological Bulletin*, 95(3), 542-575.
- Đurkinjak, M. (1987). *Stupanj eksternalnosti-internalnosti kod školske djece sela i grada te povezanost sa školskim uspjehom*. Diplomski rad, Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet, Zagreb.
- Foltz, S. P. (2000). The effect of police academy training on self-esteem and locus of control in law enforcement recruits. *Dissertation Abstracts International: Section B: the Sciences & Engineering*, 60(8-B), Mar 2000, 4220, US: Univ. Microfilms International.

- Frigo, E. (1986). *Komparativna studija spolnih uloga - spolne i međukulturalne razlike*. Diplomski rad, Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet, Zagreb.
- Furnham, A. (1998). Sex differences in parental estimates of their children intelligence. *Sex Roles*, 38, January
- Gaudreau, P. (1977). Factor Analysis of the Bem Sex-Role Inventory. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 45(2), 299-302.
- Gross, R., Batlis, N., Small, A., & Erdwins, C. (1979). Factor Structure of the Bem Sex-Role Inventory and the Personal Attributes Questionnaire. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 42(6), 1122-1124.
- Hahn, S. E. (2000). The effects of locus of control on daily exposure, coping and reactivity to work interpersonal stressors: A diary study. *Personality & Individual Differences*, 29(4), 729-748.
- Helwig, A. A. (1998). Gender-role stereotyping: testing theory with a longitudinal sample. *Sex Roles*, 38(5-6), 403-423.
- Hip, I. (1998). *Ispitivanje odnosa spola, maskulnosti, femininosti i samopoštovanja sa samopercepcijom na maskulinim, femininim i neutralnim zadacima*. Diplomski rad, Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet, Zagreb.
- Hochreich, D. J. (1975). Sex-Role Stereotypes for Internal-External Control and Interpersonal Trust. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 43(2), 273.
- Jackson, D. W. (1998). Adolescents' conceptualization of adult roles: relationships with age, gender, work goal, and maternal employment. *Sex Roles*, June
- Johnston, M. W. (1999). The relationship between locus of control and academic achievement for adults. *Dissertation Abstracts International, A (Humanities and Social Sciences)*, 60(4-A), 1010, US: University Microfilms International.

Klonowicz, T. (2001). Discontented people: Reactivity and locus of control as determinants of subjective well-being. *European Journal of Personality*, 15(1), 29-47.

Knezović, Z. (1981). Hijerarhijska faktorska analiza i neke metrijske karakteristike Rotterove skale unutrašnjeg naspram vanjskom mjestu kontrole potkrepljenja. *Revija za psihologiju*, 11, 35-43.

Korabik, K. (2000). Testing a Model of Socially Desirable and Undesirable Gender-Role Attributes. *Sex Roles*, 43(9-10), 665-685.

Kuther, T. L. (1998). Sex and Sex-Role Differences in Locus of Control. *Psychological Reports*, 82, 188-190.

Lefcourt, H. M. (1976). *Locus of Control: Current Trends in Theory and Research*. Halsted Press Division John Wiley & Sons, Inc., New York.

Lengua, L. J., & Stormshak, E. A. (2000). Gender, Gender Roles, and Personality: Gender Differences in the Prediction of Coping and Psychological Symptoms. *Sex Roles*, 43(11-12), 787-820.

Lippa, R. (1998). Gender-Related Individual Differences and the Structure of Vocational Interests: The Importance of People-Things Dimension. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(4), 996-1009.

Lobel, T. E. (1999). Preadolescents' social judgments: the relationship between self-endorsement of traits and gender-related judgments of female peers. *Sex Roles*, March

Long, V. O. (1986). Relationship of Masculinity to Self-Esteem and Self-Acceptance in Female Professionals, College Students, Clients, and Victims of Domestic Violence. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 54(3), 323-327.

Lu, L., & Wu, H. L. (1998). Gender Role Traits and Depression: Self-Esteem and Control as Mediators. *Counseling Psychology Quarterly*, 11(1), 95-109.

Marušić, I. (1989). *Ispitivanje stupnja željenih promjena u maskulinim i femininim osobinama na Bem inventaru spolnih uloga*. Diplomski rad, Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet, Zagreb.

Marušić, I., & Bratko, D. (1998). Relations of masculinity and femininity with personality dimensions of the five-factor model. *Sex Roles, 38*, 29-44.

Mwamwenda, T. S. (1995). South African Graduate Students' Locus of Control, Gender Differences, and Academic Performance. *Psychological Reports, 77*, 629-631.

Oesterman, K., Bjorkqvist, K., Lagerspetz, K. M. J., Charpentier, S., Caprara, G. V., & Pastorelli, C. (1999). Locus of control and three types of aggression. *Aggressive Behavior, 25* (1), 61-65.

Papalia, D.E., & Olds, S. W. (1992). *Human Development*. McGraw Hill, inc.

Pei-Hui, R. A., & Ward, C. (1994). A cross-cultural perspective on models of psychological androgyny. *Journal of Social Psychology, 134*, 391.

Pervin, L. A. (1990). *Handbook of Personality: Theory and Research*. The Guildford Press, New York.

Ramanaiah, N. V., Detwiler, F. R. J., & Byravan, A. (1995). Sex-Role Orientation and Satisfaction with Life. *Psychological Reports, 77*, 1260-1262.

Rotter, J. B. (1975). Some Problems and Misconceptions Related to the Construct of Internal Versus External Control of Reinforcement. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 43*(1), 56-67.

Shatz, S. M. (2000). The relationship of locus of control and social support to adult nursing home residents. *Dissertation Abstracts International: Section B: the Sciences & Engineering, 61*(3-B), 1655, US: Univ. Microfilms International.

Smiljanić, V. (1985). Razvoj polnog identiteta, *Psihologija*, 3/4, 5-17.

Spence, J. T., Helmreich, R., & Stapp, J. (1975). Rating of Self and Peers on Sex Role Attributes and Their Relation to Self-Esteem and Conceptions of Masculinity and Femininity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 32(1), 29-39.

Spence, J. T., & Helmreich, R. (1981). Theoretical Notes: Androgyny Versus Gender Schema: A Comment on Bem's Gender Schema Theory. *Psychological Review*, 88(4), 365-368.

Strickland, B. R., & Haley, W. E. (1980). Sex Differences on the Rotter I-E Scale. *Journal of Personality and Social Psychology*, 39(5), 930-939.

Taylor, M. C., & Hall, J. A. (1982). Psychological Androgyny: Theories, Methods, and Conclusions. *Psychological Bulletin*, 92(2), 347-366.

Ward, C. A. (2000). Models and Measurements of Psychological Androgyny: A Cross-Cultural Extension of Theory and Research. *Sex Roles*, 43(7-8), 529-552.

Williams, G. J., Chamove, A. S., & Millar, H. R. (1990). Eating disorders, perceived control, assertiveness and hostility. *British Journal of Clinical Psychology*, 29(3), 327-335.

7. PRILOZI

PRILOG 1: Bem inventar spolne uloge (BSRI)

PRILOG 2: Rotterova skala internalnosti-eksternalnosti (RI-E)

BSRI

SPOL: M Ž

DOB: _____

Datum ispitivanja: _____

UPUTA:

Ovim istraživanjem nastojimo ispitati neke vaše osobine. Pred vama se nalazi popis od 60 takvih osobina. Vaš je zadatak da na skali od 7 stupnjeva procijenite u kojoj mjeri vas svaka osobina opisuje.

Na primjer:

1	2	3	4	5	6	7
nikada ili gotovo nikada						uvijek ili gotovo uvijek
društven _____						

Na skali od 7 stupnjeva gdje 1 znači “nikada ili gotovo nikada”, a 7 “uvijek ili gotovo uvijek”, procijenite u kojoj mjeri ste društveni. Ukoliko nikada ili gotovo nikada niste društveni, uz navedenu osobinu napisat ćete broj 1. Ukoliko ste uvijek ili gotovo uvijek društveni, upisat ćete broj 7. Za sve ostale procjene vaše društvenosti koje se nalaze između ove dvije vrijednosti odaberite odgovarajući broj na skali.

BSRI

	1	2	3	4	5	6	7
	nikada ili gotovo nikada				uvijek ili gotovo uvijek		
1. samopouzdan	_____						
2. popustljiv	_____						
3. rado pomaže	_____						
4. brani svoja uvjerenja	_____		_____				
5. veseo	_____						
6. nepostojan	_____						
7. nezavisan	_____						
8. sramežljiv	_____						
9. savjestan	_____						
10. atleta	_____						
11. srdačan	_____						
12. teatralan	_____						
13. uporan	_____						
14. laskav	_____						
15. sretan	_____						
16. jaka ličnost	_____						
17. odan	_____		_____				
18. nepredvidiv	_____						
19. snažan	_____						
20. ženstven	_____						
21. pouzdan	_____						
22. analitičan	_____						
23. suosjećajan	_____						
24. ljubomoran	_____						
25. ima sposobnost vođe	_____						
26. osjetljiv za potrebe drugih	_____						
27. istinoljubljiv	_____						
28. spreman riskirati	_____						
29. ima razumijevanja	_____						
30. tajanstven	_____						
31. lako donosi odluke							_____
32. sažaljiv							_____
33. iskren							_____
34. samodostatan							_____
35. željan da umiri povrijeđene osjećaje							_____
36. uobražen							_____
37. dominantan							_____
38. nježno govori							_____
39. dopadljiv							_____
40. muževan							_____
41. topao							_____
42. dostojanstven							_____
43. spreman zauzeti stav							_____
44. nježan							_____
45. prijateljski							_____
46. agresivan							_____
47. lakovjerman							_____
48. nesposoban							_____
49. djeluje kao vođa							_____
50. poput djeteta							_____
51. prilagodljiv							_____
52. individualističan							_____
53. ne koristi nepristojne izraze							_____
54. nesistematičan							_____
55. takmičarskog duha							_____
56. voli djecu							_____
57. taktičan							_____
58. ambiciozan							_____
59. blag							_____
60. konvencionalan							_____

RI-E

Ovo je upitnik kojim se žele ispitati kako neki važniji događaji u našem društvu djeluju na različite ljude. Svaki zadatak sastoji se od dvije tvrdnje označene sa *a* ili *b*. Molimo vas da odaberete *samo jednu* od dvije predložene tvrdnje i to onu za koju *stvarno vjerujete* da je istinitija, a ne onu za koju mislite da biste ju trebali izabrati zato jer drugi tako misle ili za koju biste pak željeli da je istinitija. U nekim slučajevima može se dogoditi da vam se čini da su obje od predloženih tvrdnji podjednako istinite ili neistinite. U tom slučaju trebate se ipak opredijeliti samo za jednu tvrdnju, i to za onu za koju smatrate da bolje izražava vaše mišljenje. Svoj odgovor ubilježavate tako što ćete zaokružiti slovo *a* ili *b* koje se nalaze ispred svake od priloženih tvrdnji.

Ovdje nema točnih ili netočnih odgovora jer ovom prilikom želimo samo upoznati neka vaša osobna opredjeljenja. Molimo vas da na pitanja odgovarate pažljivo, ali se ipak ne trebate predugo zadržavati na svakom pitanju. Ponovo ističemo da uvijek izaberete onu tvrdnju za koju *vi osobno mislite da je istinitija*.

JA VIŠE VJERUJEM DA:

<p>1. A. Djeca upadaju u neprilike jer ih njihovi roditelju previše kažnjavaju.
B. Nevolje s većinom djece u današnje vrijeme nastaju zbog toga što ih njihovi roditelji previše maze.</p> <p>2. A. Mnogi nepovoljni događaji u životu čovjeka djelomično su rezultat loše sreće.
B. Ljudske nevolje posljedice su grešaka koje čine sami ljudi.</p> <p>3. A. Jedan od najvažnijih razloga postojanja ratova je u tome što ljudi nemaju dovoljno interesa za politiku.
B. Uvijek će biti ratova bez obzira na to koliko uporno ljudi pokušavali da ih spriječe.</p> <p>4. A. Kada se sve uzme u obzir, ljudi ipak dolaze do ugleda kojeg zaslužuju na ovom svijetu.
B. Individualne vrijednosti, na žalost, često prolaze neopaženo bez obzira na to koliko se netko trudio.</p> <p>5. A. Potpuno je neopravdano mišljenje da su nastavnici nepravedni prema svojim studentima i učenicima.
B. Mnogi studenti i učenici ne shvaćaju u kolikoj mjeri su njihove ocjene rezultat slučaja.</p> <p>6. A. Bez prave prilike nitko ne može postati dobar vođa.
B. Sposobni ljudi koji nisu uspjeli postati vođe zapravo nisu iskoristili svoju šansu.</p> <p>7. A. Bez obzira koliko se vi trudili, neki ljudi vas naprosto ne vole.
B. Oni koji ne mogu navesti ljude da ih zavole ne znaju postupati s ljudima.</p> <p>8. A. Nasljeđe igra najvažniju ulogu u određivanju čovjekove ličnosti.
B. Stečeno iskustvo pojedinca određuju kakva će netko biti osoba.</p> <p>9. A. Često sam se uvjerio u to da će se doista</p> | <p>dogoditi ono što se "mora" dogoditi.
B. Za mene se pouzdanje u sudbinu nikada nije pokazalo tako uspješnim kao odluka da sam poduzmem neku akciju.</p> <p>10. A. Ako je student ili učenik neko gradivo dobro naučio, ne može se dogoditi da ne uspije na nekom testu znanja.
B. Često se događa da su ispitna pitanja tako malo povezana s gradivom da učenje postaje sasvim besmisleno.</p> <p>11. A. Da bi se postigao neki uspjeh valja uporno raditi, sreća pri tome ima malu ili nikakvu ulogu.
B. Dali će netko dobiti dobar posao ne ovisi toliko o njemu samome koliko o tome da li se "našao" u pravo vrijeme na pravom mjestu.</p> <p>12. A. Običan građanin može utjecati na odluke vlade.
B. U ovome svijetu poteze povlači nekoliko moćnih pojedinaca dok običan čovjek u tom pogledu ne može ništa učiniti.</p> <p>13. A. Kad pravim planove gotovo sam siguran da ih mogu ostvariti.
B. Nije baš mudro planirati na duži rok jer se na kraju ispostavi da su događaji ionako stvar dobre ili loše sreće.</p> <p>14. A. Postoje ljudi koji naprosto nisu dobri.
B. Uvijek se u čovjeka nađe nešto dobrog.</p> <p>15. A. Kad se radi o meni, sreća igra malu ili nikakvu ulogu u postizanju onoga što želim.
B. Često bismo i prema slučaju, odnosno na slijepo, mogli podjednako dobro odlučiti što nam je činiti.</p> |
|--|--|

16. A. To da li će netko uspjeti često ovisi o tome da li je dovoljno sretan da se nađe na "pravom mjestu".
B. Ono što ljudi postižu ovisi o njihovim sposobnostima, a sreća s tim nema skoro nikakve veze.
17. A. Sudeći prema onome što se u svijetu događa, mnogi od nas su žrtve sila koje se ne mogu kontrolirati ni razumjeti.
B. Ljudi bi mogli kontrolirati svjetska zbivanja kada bi aktivno sudjelovali u političkom i društvenom životu.
18. A. Mnogi ljudi ni ne shvaćaju uolikoj su mjeri njihovi životi pod utjecajem slučajnih zbivanja.
B. Sreća zapravo ni ne postoji.
19. A. Ljudi bi trebali priznavati svoje greške.
B. Obično je pametnije prikriti svoje greške.
20. A. Teško je saznati da li vas netko voli ili ne.
B. Koliko ćete prijatelja imati ovisi o tome da li ste draga i simpatična osoba.
21. A. Kada se sve uzme u obzir, broj dobrih i loših stvari koje nam se događaju u životu je podjednak.
B. Najveći broj nevolja rezultat su nesposobnosti, neznanja, lijenosti ili svega toga zajedno.
22. A. Kada bismo se potrudili mogli bismo iskorijeniti korupciju.
B. Običnim ljudima teško je kontrolirati ono što se događa u uredima društvenih organizacija.
23. A. Ponekad mi nije jasno kako nastavnici dolaze do ocjena koje daju svojim studentima i učenicima.
B. Ocjene koje dobivam ovise o tome koliko učim.
24. A. Dobar vođa je onaj koji podanicima dozvoljava da sami odluče što će raditi.
B. Dobar vođa daje ljudima do znanja što je njihov posao.
25. A. Često osjećam da imam malo utjecaja na ono što mi se događa.
B. Čini mi se da se ne može s velikom vjerojatnošću reći da sreća ili slučaj igraju važnu ulogu u mom životu.
26. A. Ljudi su osamljeni zato što se ne trude da budu druželjubivi.
B. Nema previše smisla truditi se da se dopadnete drugim ljudima. Naime, ili vas netko voli ili ne.
27. A. Previše se naglašava važnost tjelesnog odgoja u školama.
B. Grupni sportovi su odličan način izgrađivanja karaktera.
28. A. Ono što mi se događa ovisi samo o meni.
B. Ponekad osjetim kako nemam dovoljnu kontrolu nad onim što mi se događa u životu.
29. A. Nije mi jasno zašto se političari ponašaju onako kako se ponašaju.
B. Šire gledano, ljudi su odgovorni za lošu vladu, kako na lokalnom, tako i na nacionalnom planu.

Obrazovanje oca:

- a) nezavršena osnovna škola
- b) završena osnovna škola
- c) završena srednja škola
- d) završena viša škola
- e) završen fakultet
- f) završen magisterij ili doktorat

Obrazovanje majke:

- a) nezavršena osnovna škola
- b) završena osnovna škola
- c) završena srednja škola
- d) završena viša škola
- e) završen fakultet
- f) završen magisterij ili doktorat

Materijalni status tvoje obitelji

1 2 3 4 5
nizak visok